

Svenskt marinstrategiskt tänkande – en återblick med sikte på framtiden

Lars Wedin

Har det funnits en svensk marin strategi? Många skulle säkert svara nej på denna fråga. Men de strategiska och taktiska doktriner som funnits över tiden har naturligtvis inte tillkommit på en höft. Det har funnits en växelverkan mellan mer eller mindre fritt tänkande och existerande doktriner (eller föreskrifter som nog varit den vanligaste beteckningen). Resultatet av denna utveckling utgör den svenska marinstrategiska kulturen. Med strategisk kultur menar vi här allmänt dels det nationella arvet avseende strategisk teori, dels den nationella strategiska erfarenheten.¹ Det nationella arvet utvecklas givetvis med tiden. Under tidens gång tillkommer viktiga strategiska erfarenheter och/eller teorier. Den strategiska kulturen utvecklas alltså över tiden även om detta sker relativt långsamt eller med Castex ord: "Den [strategin] utvecklas lite men den utvecklas faktiskt."² Det är denna utveckling som föreliggande artikel försöker skildra.

Lars Wedin är pensionerad kommandör och verkar som forskare vid *Institut Français d'Analyse Stratégique* (IFAS), gästforskare vid Strategiska avdelningen, Försvarshögskolan och är medlem av den franska maritima tankesmedjan *Téthys*. Han har skrivit ett flertal böcker och artiklar om strategi och marina frågor.

Läsaren kommer snart att upptäcka att denna artikel inte gör anspråk på att vara en heltäckande skildring av det svenska marina tänkandets utveckling. I stället vill den påvisa förekomsten av vissa specifika teman och hur dessa utvecklats över tiden. Vi kommer därför att koncentrera oss på fem perioder: det förra sekelskiftet då grunden till den marinstrategiska kulturen lades, mellankrigstiden med panskarskeppsstriden samt kaptenerna Stig H:son-Ericson och Daniel Landquist, nedgången under mitten av det kalla kriget och pånyttfödelsen under dess senare del, samt slutligen en utblick mot dagen och morgondagen. Artikeln grundar sig främst på den då aktuella debatten i *Tidskrift för Sjöväsendet*.

Vad är då strategi? Det finns många definitioner och en sådan är "konsten och vetenskapen att manövrera krafter i syfte att nå politiska mål."³ Utifrån denna mycket allmänna definition kan vi skapa en definition av marin strategi (sjöstrategi har nog varit det vanliga uttrycket): "vetenskapen och konsten att manövrera de marina styrkorna i syfte att understödja den allmänna militära strategin som söker att uppfylla de allmänna politiska målen."⁴ Begreppet "krafter" avser här alla medel – potentiella och existerande – liksom de sätt som de kan utnyttjas. Med denna definition kan vi diskutera marinstrategiskt tänkande även om det inte alltid funnits en officiellt fastställd marinstrategisk doktrin. De politiska målen har varit väl kända. Fram till det kalla krigets slut har detta mål nästan alltid varit att i första hand hålla Sverige utanför ett krig och, om detta inte lyckats, försvara landet mot invasion. Den marina strategin har alltså, i allmänhet, fokuserat på invasionsförsvar.

Sir Julian S. Corbett ges äran av att ha definierat begreppen maritim strategi resp. marin strategi. I hans begreppsvärld är "maritime strategy" en nationell strategi där havet spelar en viktig roll. En "naval strategy" avgör hur flottan ska utnyttjas när den maritima strategin har avgjort vilken roll denna ska spela.⁵ Denna definition är omodern. Idag är skillnaden mellan marin och maritim strategi att den senare även omfattar civila uppgifter. Att vi idag, sedan sekelskiftet grovt sett, allt oftare använder begreppet maritim strategi förklaras närmast av det breda säkerhetsbegreppet och att statens aktiviteter till sjöss är så intimt sammanvävda. I praktiken innebär begreppen att marin strategi i första hand har ansetts vara en uppgift för försvarsgrenen marinen⁶, och då i första hand flottan, även om flygvapnet också har spelat en stor roll, medan vi i dagens diskussion om maritim strategi även inbegriper kustbevakningen och

andra "sjöverkande"⁷ myndigheter. En verklig maritim strategi skulle kunna definieras som "vetenskapen och konsten att manövrera de maritima krafterna så att dessa bidrar till framgång med den fullständiga strategin, som har till uppgift att uppfylla den allmänna politikens mål."

Utgångspunkter

I mitten av 1800-talet var den svenska flottan föråldrad. En första förnyelse kom med monitorerna, hos oss kallade 2. respektive 3. klass pansarbåtar. Dessa skulle strida i skärgård och hade begränsad förmåga att uppträda fritt till sjöss. Före 1875 sågs flottan allmänt som en sorts halvfast artilleri.⁸ Men många sjöofficerare såg behovet av en sjögående flotta. Det fanns svåra hinder på denna väg. Den strategiska doktrinen, centralförsvarsprincipen byggde på idén att armén, och i någon mån flottan, skulle använda en utnöttningsstrategi under reträtten mot centralfästningen Karlsborg, där fienden skulle slutligt slås. Göta Kanal och de stora sjöarna Vänern och Vättern spelade en viktig roll i denna strategi. Flottans uppgift var i första hand att vara ett inloppsförsvaret och striden skulle tas upp inomskärs. Regeringen uttalade 1871 att det marina försvaret av riket var begränsat till infartsleden till Stockholm och två eller tre andra områden.⁹ Man avstod alltså frivilligt från att påverka en fiende utanför kustbandet.

Hade nu flottan överhuvudtaget en roll att spela vid försvaret av landet? Arméns svar var närmast nekande. Krigsminister von Platen hävdade 1850 att "Allt marint försvar är av underordnad betydelse i jämförelse med landförsvaret, men det borde, i samarbete med detta, kunna hindra fientliga landstigningar."¹⁰ Citatet visar också att försvar anses vara liktydligt med invasionsförsvaret. Tanken att det också bör omfatta skyddet av sjövägarna fanns knappast. Med avbrott för två världskrig fortlevde denna begränsade uppfattning om marin krigföring ända in i vår tid.

I den mån som flottan hade en roll att spela så borde den, ansågs det, underställas armén. Tanken uttrycktes tydligt av generalmajor von der Lancken

att flottan under krig icke har någon själfständig uppgift att fylla utan bör operera i närmaste samband med stridskrafter till lands, samt att ledningen af flottans operationer bör i strategiskt och delvis äfven taktiskt hänseende hufvudsakligen utöfvas af arméens befälhavare.¹¹

Det fanns ingen förståelse för att en landstigning kräver ett åtminstone temporärt herravälde till sjöss.¹² Man trodde därför att det marina försvaret skulle kräva fartyg spridda längs hela kusten, på samma sätt som arméförband grupperade för försvar. Detta skulle naturligtvis vara för dyrt. Enligt generalstabschefen Bildt:

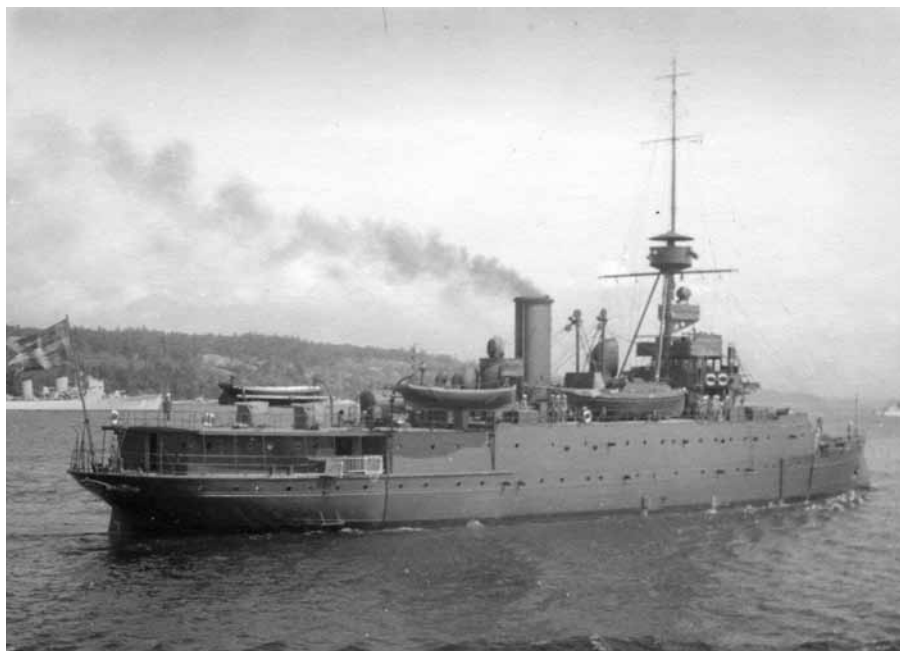
Äfven om vi egde ett 20-tal pansarbåtar och ett hundratal minbåtar, skulle vi snart koma till erfarenhet af den gamla lärdomen, att en stark örlogsflotta visserligen kan verksamt bidra till försvaret af en sjöstat, all den stund den kan hindra eller försvåra fiendens transporter, men att den aldrig utan att ega en orimlig öfverlägsenhet kan omöjliggöra för fienden själfva landstigningen.¹³

Örlogsfartygen sågs också som sårbara och utgjorde därigenom en osäker resurs. Bildt skrev: "Men vore det klokt att utkämpa hufvudstriderna på ett så vanskligt element som vattnet."¹⁴ Det gällde alltså för flottans folk att skapa en sjömaksteori som visade vad flottan, med adekvata medel, skulle kunna, eller borde, åstadkomma. Detta var knappast en medveten tanke utan något som successivt växte fram, inte minst genom debatten i *Tidskrift i Sjöväsendet* och *Marinlitteraturföreningen*.

Från centralförsvar till mahanism

En fästningsflotta

När de nio 1.kl pansarbåtarna av Blenda-klass kom i mitten av 1870-talet fick flottan ett fartyg avsett för strid utanför skärgård. Detta viktiga steg bekräftades av 1880 års försvarskommitté, som ansåg att flottan skulle ha förmåga att strida såväl i skärgård som på öppet hav. I linje med detta beslut påbörjades anskaffningen av 1.kl pansarbåtar med *HMS Svea* 1883 liksom av den första torpedbåten.¹⁵ Det gällde nu att kunna utnyttja materielen på ett trovärdigt

HMS Svea. Okänd fotograf. Johan Schreils samling, Marinmuseum.

sätt. Ett första, nödvändigt steg var navigering. Den seglande örlogsflottan hade av naturliga skäl ingen större förmåga till inomskärsnavigering och det var nödvändigt att övervinna en viss "skärgårdsrädsla" hos de som förde de stora fartygen.¹⁶ Ett annat problem, som fått sin lösning först 2010, var beroendet av värnpliktiga (eller båtsmän före värnpliktens införande). Detta innebar att de svenska besättningarna var sämre utbildade och hade sämre beredskap än i många andra länder och då speciellt den brittiska Royal Navy, den ledande flottan vid denna tid.¹⁷

En trovärdig doktrin för stridens förande måste utvecklas. I denna kom skärgården som skyddat basområde och utgångsläge att spela en viktig roll. Efter kannonbåtarna av Blendaklassens införande sågs flottan närmast som en sorts kavalleri som skulle rusa ut från av minfält och skärgård skyddade områden och attackera fienden nära det område där denne ville landstiga. Härigenom skulle armén få tid att kraftsamla i den hotade riktningen. Så hade den preussiska/tyska flottan organiserats av generalstaben under von Moltke. Talande nog kallades den

tyska motsvarigheten *Ausfallskorvetten*.¹⁸ Det är lätt att tänka sig att denna syn överfördes till Sverige där armén vid denna tid hyste stor beundran för Preussen/Tyskland. Man brukar kalla en sådan flotta en "fästningsflotta".¹⁹

Baekström

Baekströms lärobok i sjökrigskonst från 1887 ger oss en uppfattning om dåtidens doktrin.²⁰ Striden i skärgård ges stort utrymme. Baekström föreslog ett system av pansrade fartyg (2. och 3. klassens pansarbåtar), beväpnade båtar, minor, samt infanteri och artilleri iland. Han var tydligt inspirerad av striderna på de stora floderna under amerikanska inbördeskriget och slaget vid Fouchou 1884 mellan franska och kinesiska styrkor, där han möjligen själv deltog.²¹

Han diskuterar givetvis artilleri men förefaller att föredra avgörande vapen som rammen och minan/torpeden.²² Dessa vapen krävde god förmåga att manövrera såväl för att träffa som att undvika att bli träffad. Baekström inspirerades här av de manöverscheman som föreslagits av den ryske amiralen Boutakoff i dennes *Nouvelles bases de tactique navale* – den så kallade rörelseskolan (*cinematique*).²³ Amiralen Bouët-Willamez, också citerad av Baekström, tillhörde denna skola.²⁴ Bouët-Willamez var i sin tur inspirerad av Krimkriget.²⁵ Han var anhängare av Jomini och såg manövern som det väsentliga elementet i striden till sjöss. Bouët-Willamez spelade också en viktig roll vid utformningen av den franska sjökrigsdoktrinen *Tactique navale* från 1857 – en annan inspirationskälla för Baekström.²⁶

Bland andra källor återfinns en av den franska *unga skolans* (*jeune école*) fäder, Charmes och hans böcker *La réforme dans la marine* och *L'attaque des cuirasses par les torpilleurs*.²⁷ Torpeden eller minan var ett populärt vapen i flottan vid denna tid. Liksom i Frankrike sågs torpedbåtarna som de unga officerarnas fartyg. Några var klart inspirerade av den *unga skolan*, som den officer som föreslog att Sverige skulle inköpa ett stort antal torpedbåtar av två klasser. Dessa skulle spridas ut över kusten i grupper om sex. De mindre skulle kunna flyttas per järnväg medan de större skulle kunna navigera inte bara i skärgården men också fritt till sjöss i alla väder.²⁸ Det finns däremot inga indikationer om att gränslinjen mellan de små respektive de stora fartygens anhängare gick längs partilinjer som i Frankrike. Baekström nämner också författare som Elliot, Freemantle och Sturdee. Han har en enda svensk källa, arméofficeren Ugglå

som hade skrivit om utbildning i krigskonsten.²⁹ En tänkbar slutsats är att Baeckström inte hade så mycket svenskt marint tänkande att utgå från.

En trovärdig doktrin

Under några årtionden runt det förra sekelskiftet publicerades ett stort antal artiklar och böcker av sjöofficerare som Flach, Hägg, Lybeck och Wrangel – alla nu glömda. Man översatte också utländsk litteratur, t.ex. Alfred Thayer Mahans *The Influence of Sea Power Upon History 1660–1783* som översattes av kapten Åkerhielm år 1899. Denna litteratur gavs i allmänhet ut av Marinlitteraturföreningen. Men var flottan trovärdig? Hade man inte orealistiska förväntningar? Hade flottan verkligen de fartyg och det kunnande som krävdes för att man trovärdigt skulle kunna hävda att man kunde försvara kusten. Bristande trovärdighet skulle, förr eller senare, utnyttjas av armén.³⁰

Det var den brittiske amiralen Philip H. Colombs bok *Naval Warfare*, i översättning av kommandörkapten Flach 1892, som kom med lösningen på trovärdighetsproblemet. Svaret hette *Fleet in being* (på dåtidens svenska ”en flotta i vardande”³¹). *Fleet in being* kan definieras som en flotta med förmåga och vilja att attackera en fiende som anfaller det territorium den är satt att försvara.³² Det ligger i denna definitions tanke att den fientliga flottan först måste slå den försvarande innan invasionen kan påbörjas – han måste åtminstone skapa tillfälligt och lokalt herravälde till sjöss. Det gäller därför för den försvarande att överleva fram till det ögonblick då invasionsflottan närmar sig landstigningsområdet för att då slå mot fienden, i första hand trupptransportfartygen.³³ Med denna teori kunde också en underlägsen flotta spela en viktig strategisk roll.³⁴

Därmed hade det strategiska sambandet mellan armén och flottan lagts fast. En stark armé skulle, skrev Wrangel, tvinga fienden till många transporter. Denna omfattande transportrörelse skulle vara svår att skydda och relativt lätt att störa även för ett fåtal örlogsfartyg. En stark flotta skulle tvinga fienden till tidsödande förberedelser. Ett försvar utan flotta skulle däremot ge fienden handlingsfrihet att välja plats för landstigning och han skulle snabbt och säkert kunna agera på de inre linjerna. Ett sjöförsvar utan armé skulle å andra sidan lätt kunna ”rundas”.³⁵

Av ovanstående citat framgår att det var den fientliga transportflottan som var målet. Denna inställning var ovanlig vid denna tid då man, i Mahans anda,

betonade striden mellan flottornas huvudstyrkor. Men den mahanistiska tanken, att det är fiendens huvudstyrka som först ska slås, har i princip aldrig slagit rot i den svenska flottan. Detta hindrar inte att Mahan hade många anhängare. Wrangel skrev 1895 att Mahans arbeten förefaller vara av ännu större intresse än Colomb's, särskilt för allmänheten.³⁶ Den franske mahanisten René Daveluy, författare till *L'ésprit de la guerre navale*, var också populär i de kretsar som argumenterade för en offensiv taktik med syfte att vinna.³⁷ Mot denna tanke stod den mer försiktiga taktiken i enlighet med *fleet in being*.³⁸

I början av 1900-talet formulerade sjöofficerarna Hägg och Lybeck vad som faktiskt kan kallas en marinstrategisk doktrin. Inledningsvis lägger författarna fast de grundläggande principerna.

Den strategiska grund, enligt hvilken vårt försvar är afsedt att verka, är defensiv. Det vill med andra ord säga, att vi afse ett förhindrande af fiendens offensiv och, hvad särskildt flottan beträffar, ett förhindrande af de fientliga företag, som gå ut på att vinna herravälde öfver de oss omgifvande hafven. Kan vår flotta fylla denna uppgift, så fyller hon i och med detsamma äfven alla de särskilda uppgifter, hvilka efter ett skedt krigsutbrott tillfalla henne, såsom afvärjande af landstigningsförsök, skydd mot handelsblockad och skydd mot brandskattning.³⁹

Huvuduppgiften hade alltså nu utvecklats till att bestrida herravälde till sjöss och därmed skydda den svenska kusten.

Kraftsamling

För att lösa denna uppgift krävdes uppenbarligen en flotta med effektiv materiel och personal. Denna måste kunna kraftsamlas oavsett var fienden anföll, vilket i sin tur krävde att operativ handlingsfrihet kunde skapas.⁴⁰ "Då våra sjöstridskrafter gifvetvis komma att i materiellt hänseende vara fienden underlägsna, är det för oss af vikt att hålla våra hufvudkrafter samlade, på det att de må kunna framgångsrikt flankera våra kuster."⁴¹ Militärgeografen krävde emellertid, hävdade författarna, också lokala styrkor. Man föreslog en indelning i en huvudstyrka, Kustflottan, och fyra lokalstyrkor, sektionseskadrar. Dessa skulle baseras för försvar av Bottenviken, Östersjön (två stycken – en i Stockholm och en i Karlskrona) samt en i Västerhavet.⁴² Så blev det också.

Principen kvarstod fram till 1998 då kustflottan avskaffades av fredsadministrativa skäl.

Vikten av kraftsamling hade bestyrkts av erfarenheterna från kriget mellan Kina och Japan 1894-95, särskilt slaget på Yalufloden, som var ett av de första med den då nya sjökrigsmaterielen.

I stället för att koncentrera hela sin flotta under omedelbar ledning af en enda man, som skulle haft till sin första uppgift att tillintetgöra eller instänga fiendens flotta, delade kineserna sitt sjövapen, såsom nyss nämndes, i flera eskadrar, hvilka stationerades på olika ställen invid moderlandets kuster [...]. Kinas flotta, som deremot länge låg splittrad och alldeles overksam, långt ifrån fiendens operationslinjer, utgjorde i sjelfva verket icke något som helst hinder för japanernas framträngande. Den bästa krigsmateriel är värdelös, om den icke användes väl.⁴³

Avvägningen mellan lätta och tunga fartyg

Avvägningen mellan stora artillerifartyg och mindre, lätta fartyg var länge en hett omdiskuterad fråga. Det rysk-japanska kriget gav här, ansåg vissa, vägledning:

Den sedan århundranden gällande åsikten, att artilleriet är flottans hufvudvapen, synes, åtminstone hvad de stora marinerna beträffar, genom det ostasiatiska kriget hafva bekräftats [...]. Det torde ock vara otvifvelaktigt, att det stora väl pansarskyddade och med långskjutande kanoner bestyckade slagskeppet äfven för framtiden kommer att utgöra kärnan af de stora marinernas flottor [...]. Erfarenheterna från det ostasiatiska kriget hafva emellertid äfven på det mest oförtydbara sätt, ådagalagt den sedan långa tider tillbaka erkända sanningen, att den flotta, som icke besitter någon offensiv kraft, den flottan har ingen möjlighet att [...] vinna seger [...] flottans uppgift icke kan inskränkas till att försvara vissa kuststräckor eller hamnar utan måste äfven omfatta uppgiften att uppsöka och ödelägga fiendens flotta [...]. För de små nationerna, hvilka af ekonomiska skäl aldrig kunna förlägga flottans offensiva kraft till pansarfartygen, är det af så mycket större vikt, att torped- och minvapnet göras i högsta möjliga grad offensiva.⁴⁴

HMS Dreadnought. Okänd fotograf, Sjöhistoriska museet.

Tvivel på den egna förmågan började uppstå fram mot 1910-talet. Den britiska *HMS Dreadnought* från 1906 hade gjort alla äldre pansrade fartyg underlägsna. De svenska fartygen framstod nu som omoderna. Skulle man fortsätta på den inslagna vägen eller skulle en ny flottpolitik återföra flottan till 1870-talets inloppsförsvär? Kanske skulle torpedbåtarna ges en större roll?⁴⁵ Här stod debatten när kriget bröt ut.

Sammanfattning

I början av 1910-talet kan man alltså urskilja en tämligen specifik svensk marin strategi. Denna byggde på en blandning av stora artillerifartyg och torpedbåtar, utnyttjande av skärgårdar och att huvudmålet var den fientliga transportflottan. Dess uppgift var att bestrida herravälde till sjöss och utgöra ett hot så att fienden inte vågade genomföra en landstigning. Frågan om avvägningen mellan stora pansrade fartyg med förmåga att uppträda fritt till sjöss och torpedbåtar

för i första hand kustnära insats var, och förblev, omdiskuterad. Vi ser också behovet av att frigöra sig från armén och att visa på det strategiska sambandet mellan mark- och sjöstridskrafter. Det är vidare intressant att se hur sjöofficerna studerade och påverkades av utvecklingen i andra länder – främst Frankrike och Storbritannien. Flottan sände också ofta sjöofficerare utomlands för studier. Så t.ex. skickade man en officer till båda sidor under det rysk-japanska kriget för att följa operationerna.⁴⁶

Första världskriget

Sverige lyckades som bekant hålla sig neutralt under det första världskriget. Det blev alltså aldrig aktuellt att anfälla en fientlig transportflotta. I stället fick flottan ägna sig åt en slitsam neutralitetsvakt och försöka skydda sjöfarten. Ingentenda uppgiften hade ägnats någon större uppmärksamhet i debatten före kriget. Baeckström hade diskuterat handelskrig i sin lärobok – då i form av kryssarkrig. Med tanke på de moderna handelsfartygens höga fart vore det inte längre aktuellt att formera konvojer, ansåg han. I krig skulle endast de snabbaste handelsfartygen utnyttjas och dessa skulle skyddas av sin höga fart.⁴⁷ Detta var den förhärskande uppfattningen även i Storbritannien vid krigsutbrottet. Baeckström trodde emellertid att ett sådant krig knappast skulle vara genomförbart eftersom de folkrättsliga reglerna skulle göra det alltför svårt. Verkligheten blev som bekant en annan.

Så länge som bränsletillgången tillät så skedde en imponerande taktikutveckling. Inte minst gällde detta vad vi idag kallar telekrigföring samt samverkan mellan marinflyg, ubåtar och övervattensfartyg.⁴⁸ År 1918 genomförde flottan en rad insatser i samband med Finlands frigörelse från Ryssland. Flottan spelade en viktig roll – särskilt under Ålandsuppgörelsen. Här fanns alltså erfarenheter av marin diplomati och maktprojektion. Dessa tillvaratogs emellertid inte. Flottan var underdimensionerad för sin neutralitetsuppgift. Enstaka, ofta äldre och svaga fartyg, utgjorde ofta det enda skyddet för sjöfart och neutralitet längs långa kuststräckor.

De böcker som publicerades av sjöofficerare under kriget ger en vägledning om hur man såg de krigförandes marina strategier. De åsikter som framförs av skribenter som Björklund, Landquist⁴⁹ och Lindberg ligger alla nära mahanismen.⁵⁰

Särskilt Mahan, Daveluy och Gabriel Darrieus (en annan fransk mahanist) citeras ofta. ”Sjökrigets huvudmål är fiendens flotta” skrev exempelvis Landquist.⁵¹ Intressant är också att Lindberg konstaterar, apropå striderna vid belgiska kusten oktober-november 1914, att även artillerifartyg av medioker klass effektivt kan understödja strider iland.⁵²

Mellankrigstid

Två tänkare

Under trettioalet märks särskilt två marina tänkare: kapten Landquist, som vi redan mött, blivande kommandör och chef för Kungl. Sjökrigshögskolan, samt kapten H:son-Ericson, blivande marinchef. Den förre skrev en bok om marin-strategisk teori – kanske den enda som skrivits på svenska språket.⁵³ Den andre är känd som den lätta flottans skapare; ”lätt” till skillnad från en flotta byggd med pansarskepp som kärna.⁵⁴

Såväl Landquist som H:son-Ericson var klart påverkade av Raoul Castex. Detta beror sannolikt på att den franske amiralen, liksom sina svenska kollegor, skrev för en flotta som aldrig skulle vara den viktigaste försvarsgrenen och knappast skulle vara överlägsen en fiende.⁵⁵ H:son-Ericson hade också varit elev vid den franska sjökrigshögskolan. Det är lätt att tänka sig att Castex *Théories stratégiques* som började publiceras 1929, studerades vid skolan. H:son-Ericson ansåg för övrigt att det franska tänkandet var lite väl teoretiskt, vilket bestyrker denna tes.⁵⁶ Andra influenser kom från Corbett och, avseende Landquist, från tysken Otto Groos.

Anskaffningsfrågan

Anskaffningen av nya tunga fartyg var en dominerande fråga under mellankrigstiden. Enligt 1914 års flottplan skulle kustflottan omfatta åtta Sverigeskepp uppdelade på två divisioner.⁵⁷ Det gällde därför att först skaffa den fjärde *Sverige* och därefter den andra divisionen. Men hur skulle dessa fartyg se ut och skulle de överhuvudtaget byggas? Visade inte erfarenheterna att det var en lättare flotta som behövdes?

Vid fredsslutet föredrog marinstaben en flotta med kryssare och lätta fartyg före ytterligare pansarskepp.⁵⁸ 1925 års försvarsbeslut vidimerade emellertid behovet av ett fjärde pansarskepp ”snabbare än de starka, starkare än de snabba”.⁵⁹ Men anskaffningen senarelades. Med Tysklands och Sovjetunionens återupprustning växte hotet och därmed kraven på nya fartyg varvid dessa skulle bli allt dyrare. Flottan hamnade nu i ett dilemma. Om man föreslog fartyg som var väsentligt kraftfullare än Sverigetypen, skulle man också erkänna att dessa var föråldrade. Med tanke på den ekonomiska krisen kunde då resultatet bli att man inte fick något – eller kanske förlorade det man hade.⁶⁰ Armén och kretsen kring *Ny Militär Tidskrift* var, bl.a. mot bakgrund av det framtida hotet, kritisk till nya pansarfartyg och föredrog en övergång till flyg och ubåtar.⁶¹

Vid mitten av 1930-talet såg marinen tre lösningar. En snabb slagkryssare om 8 000 ton men om detta inte gick ville man ha en lätt flotta med en kärna av kryssare eller stora jagare.⁶² Denna lösning förordades av H:son-Ericson.⁶³ Alternativet var pansarbåtar för strid i skärgård.⁶⁴ I de två förstnämnda fallen skulle man fortfarande kunna ta upp striden fritt till sjöss medan man i det andra skulle vara tillbaka i en kustförsvarsflotta av 1800-talsmodell. Försvarsstabschefen Thörnell föredrog inte överraskande det senare. Marinen accepterade detta motvilligt, eftersom alternativet var att kustartilleriet tog över de tunga skeppens roll.⁶⁵ Kriget kom emellertid emellan, varvid, av närmast industripolitiska skäl, resultatet av hela denna debatt blev alternativ två – två eskadrar med jagare och torpedbåtar ledda av kryssarna *HMS Tre Kronor* respektive *HMS Göta Lejon*.

Flottans roll

Vid krigsslutet ansåg flottans folk att marinen borde utgöra tyngdpunkten i det svenska försvaret. Motivet var den långa svenska kusten och de vitala sjöförbindelserna.⁶⁶ Åsikten var rimlig givet erfarenheterna från kriget men fick inte genomslag. 1927 års försvarskommitté beslöt att huvuduppgifterna skulle vara neutralitetsförsvaret och försvar mot kustinvasion. Marinen återkom i 1934 års försvarskommitté med förslaget att försvaret av sjöförbindelserna skulle vara en viktig uppgift, men försvarsstabschefen slog fast att invasionsförsvaret skulle vara den prioriterade uppgiften.⁶⁷

En helt annan tanke byggde på Nationernas Förbund. Om detta beslöt om sanktioner mot Sovjetunionen eller Tyskland skulle den svenska flottan kunna

HMS Göta Lejon. Okänd fotograf. Sports & Generals samling, Sjöhistoriska museet.

spela en viktig roll – givet att den var tillräckligt stark för att upprätthålla herrevälde till sjöss.⁶⁸ H:son-Ericson tog upp risken för ett ryskt anfall mot Baltikum – vem skulle då bärga "randstaternas arméer"?⁶⁹ En annan idé, som främst amiral de Champs, vår förste marinchef (1937-39), företrädde var att en stark flotta skulle göra Sverige till en intressant allierad.

H:son-Ericson förespråkade "*en väl avvägd 'amfibisk krigsmakt' [som genom] sin blotta tillvaro [är] en mäktig faktor för ett land, vilket liksom Sverige har ansiktet vänt mot havet.*" Arméns rörelsefrihet skulle nämligen öka om Sverige hade förmåga till trupptransporter till sjöss – detta var naturligtvis särskilt, men inte enbart, viktigt när det gällde Gotland.⁷⁰ Ingen av dessa idéer fick emellertid något politiskt genomslag. Marinen försökte bredda sina uppgifter – och därmed underbygga behovet av pansarfartyg – medan armén bara ville se den som en första försvarslinje.

Sjökrigets mål

Vad är då sjökrigets mål? Enligt Landquist är detta att uppnå herravälde till sjöss. Om det inte är möjligt ska fiendens sjöherravälde bestridas.⁷¹ Sjökrigets tvångsmedel är handelskrig och överskeppningsföretag eller, mer allmänt, att utnyttja de viktigaste sjöförbindelserna.⁷² Sjökrigskonstens centrala mål är att vara "överlägsen på den rätta punkten i det rätta ögonblicket."⁷³ H:son-Ericson drog av första världskriget slutsatsen att sjökrigets mål är den absoluta kontrollen av kommunikationsvägarna. Däremot är ett absolut herravälde till sjöss inte längre tillämpligt.⁷⁴ Här är H:son-Ericson säkerligen inspirerad av Castex vars formulering är värd att citera: "i vår tid innebär herraväldet till sjöss kontroll över de viktiga sjöförbindelserna på ytan."⁷⁵

Fleet in being eller mahanism

Landquist understryker vikten av *fleet in being* men tar avstånd från Flachs tolkning eftersom denna kunde leda till passivitet. Med hänvisning till Corbett, Groos och Castex föreslår Landquist i stället en kombination av *kleinkrieg* (Groos uttryck) och *fleet in being*. Det förra uttrycket innebär att man, inom ramen för en strategisk defensiv, använder en aktiv taktisk offensiv taktik i syfte att öka den egna och minska motståndarens operativa handlingsfrihet. *Fleet in being* däremot syftar till att binda fiendens huvudstyrka. Sammanfattningsvis syftar denna strategi till att bestrida fiendens herravälde till sjöss.⁷⁶

Landquist tog kraftigt avstånd ifrån den mahanistiska doktrin som säger att vare sig överskeppningsföretag eller handelskrig får genomföras innan fiendens sjöstridskrafter är "tillintetgjorda".⁷⁷ Samtidigt ser vi ovan att han betonar striden mot dessa som ett sätt att bestrida herravälde till sjöss. Ett bestritt sjöherravälde hindrar inte nödvändigtvis ett överskeppningsföretag men ett sådant igångsätts knappast "därest motståndaren besitter en, må vara i det stora hela underlägsen flotta, men dock *verksam, välövad och av moderna enheter sammansatt flotta*."⁷⁸

Det fanns dock andra tankar. Sedermera amiralen Strömbäck ansåg att flottan skulle koncentrera sig på överskeppningen och inte jaga fienden fritt till sjöss.⁷⁹ Detta var en syn som mer motsvarar Flachs idéer. H:son-Ericson drog slutsatsen att en flottas huvudstyrka måste sättas in för skydd av viktiga trupp-

transporter. Men å andra sidan kan ett enda lyckat angrepp mot trupptransporterna medföra att dessa åtminstone temporärt avbryts. Och även underlägsna anfallsstyrkor utgör en allvarlig fara för de sårbara transporterna.⁸⁰ Chefen för kustflottan konstaterade 1937 att hotbilden krävde en operationsduglig kustflotta, som genom utnyttjande av vår skärgård kan baseras flankerande och framskjutet för att kunna slå mot lätta fiendliga förband som opererar mot svensk kust.⁸¹

Skärgårdarna

Landquist ser att skärgårdarna ger stora fördelar: ökad operationsfrihet genom skyddade förbindelselinjer, skydd för sjötransporter och baser. Men de utgör också nackdelar eftersom fienden kan använda dem för landstigningar. Men viktigare är att de medför en risk för att fartygen byggs för skärgårdskrig och att därmed *"hela det öppna havet utanför skärgårdarna och havets förbindelsevägar principellt uppgivas till fienden utan svärdsslag."*⁸² Så hade det varit innan pansarskeppen kom och så blev det igen på 1970-talet.

Förhållandet till armén

Förhållandet till de andra försvarsgrenarna, främst armén, sysselsatte även mellankrigstidens sjöofficerare. Liksom tidigare finns här två aspekter, nämligen ledning och samspel. I det första avseendet fördömer Landquist tanken på krigsmakten som en enhet med en chef, en stab etc. Detta av två skäl. För det första blir dess produkter – order, anvisningar etc. – likriktade samtidigt som, för det andra, den bryts sönder inifrån på grund av olika uppfattningar. Idealet är tre försvarsgrenar arbetande med inbördes respekt och förståelse och som är "utbyggda, organiserade och ledda var och en efter sin egenart."⁸³ Denna tanke är minst lika relevant idag. H:son-Ericsons amfibiska krigsmakt förutsatte givetvis också en nära samverkan mellan försvarsgrenarna.

Amiralen von Kruusenstierna noterade att frågan om sjöstridskrafternas direkta deltagande i landoperationer utgör en av sjökrigets svåraste frågor.⁸⁴ Landquist hävdade att försvaret mot överskeppningsföretag måste bestå av arméstridskrafter i samverkan med sjö- och flygstridskrafter.⁸⁵ Detta förefaller självklart men delades inte av alla. Den då kände majoren Kleen hävdade t.ex.

att eftersom flottan inte kunde skydda landet mot fiendens slagskepp så borde den stanna i skärgårdarna. Huvudrollen skulle istället spelas av armén.⁸⁶

H:son-Ericson hävdade å andra sidan att det inte alls var så att markstridskrafterna skulle kunna avvisa överskeppningsföretag i den känsliga landstigningsskedet. Fienden skulle komma att isolera brohuvudet med förbekämning mot broar, transportvägar m.m. och därigenom förhindra dessas insats. "Det kan icke vara förenligt med god strategi att angripa en över havet kommande fiende först när trupperna fått fast fot på försvararens territorium."

H:son-Ericson förespråkade balans och samverkan mellan de tre försvarsgrenarna. Den långa svenska kusten kan inte täckas av armén. Men å andra sidan kan inte heller sjö- och flygstridskrafter ensam avvisa alla företag som skulle kunna genomföras om inte armén var så stor att den krävde kraftsamling från fienden.⁸⁷ Detta är exakt det resonemang som Wrangel förde år 1900. Det är intressant att konstatera att sjöofficerarna propagerar för ett balanserat försvar i samverkan medan deras kollegor i armén propagerar för en dominerande ställning för den egna försvarsgrenen.

Marinflyg

Under första världskriget experimenterade flottan med flygsamverkan för spaning och övervakning. Inrättandet av ett självständigt flygvapen 1925 ledde till friktioner eftersom flygvapenchefen inte ville ställa tillräckligt antal till kustflottans förfogande. Men för Chefen Kustflottan var flygplanen lika viktiga för övningarna som fartygen.⁸⁸ Eftersom ubåten blev ett verksamt vapen ungefär samtidigt så hade därmed det marina operationsområdet utsträckts till att omfatta inte bara havet utan också områdena över och under detta.

Men flyget representerade också ett hot i två dimensioner. För det första ansåg man i det nya flygvapnet att detta skulle kunna överta delar av flottans uppgifter. Denna uppfattning stöddes av kretsen kring *Ny Militär Tidskrift*.⁸⁹ För det andra gjorde flyget de stora fartygen sårbara, ansågs det. Kommendör Ehrensvärd, medlem i 1930 års försvarskommitté, citerade Castex som skrivit att sådana bara skulle anskaffas av länder som kunde skapa herravälde i luften. Eftersom detta inte skulle gälla Sverige förordade han därför en flotta av små fartyg.⁹⁰

Landquist ägnade dessa frågor stort utrymme. Han citerar Castex när han noterar att "Flygplanet erövrar icke, besätter icke" samt vidare att "De kunna

icke genomföra operationer, som erfordra stillastående i rummet eller sammanhang i tiden.”⁹¹ Han drar slutsatsen att flyg- och sjöstridskrafter kompletterar varandra men ingen av dem kan ensamt lösa sjökrigets uppgifter.⁹² När det gällde hotet från fientligt flyg var han optimist. Sannolikt skulle det råda balans mellan flygets offensiva och fartygens defensiva förmåga.⁹³

Randhavets karaktär

Sjökrigslitteraturen är i allmänhet skriven för stora flottors strid på oceanerna, vilket har begränsat dess relevans för svenska marina tänkare. Amiral Kruusentierna skrev en viktig bok om denna fråga. Han pekade på att krig i randhav som Östersjön har en annan karaktär än det på oceanerna. Det är i första hand fråga om politiskt makt medan frågor om handel och ekonomiska frågor har lägre betydelse för krigföringen. Det tenderar också att bli mer intensivt där taktiken dominerar på strategins bekostnad. Flyg och ubåtar skulle vidare göra det svårt att manövrera utanför kusten.⁹⁴ Analysen överensstämmer med Castex som skrev att ”Från en strategisk utgångspunkt så sträcker land ut sin makt över havet som om kontinenterna spred ut sig över havet som olja gör.” Och denna maktförskjutning ökar med den teknologiska utvecklingen.⁹⁵

Sammanfattning

Striden om det fjärde pansarskeppet och dess efterföljare präglade debatten under mellankrigstiden. Problemställningen är intressant eftersom sjöofficerrarnas professionella kompetens här kom att ställas mot deras bedömningar av vad som skulle kunna vara politiskt genomförbart. Landquist och H:son-Ericson utgör kulmen på det omfattande tankearbete som inleddes omkring 1900. Det skulle dröja till 1980-talet innan någon ny tänkare av format trädde in på scenen. De byggde i stor utsträckning vidare på den grund som lades före kriget. Den stora skillnaden är att deras argument är mer av strategisk natur och att de argumenterar för vikten av att kontrollera de viktigaste sjöförbindelserna eller, åtminstone, att kunna bestrida fiendens kontroll av dessa. Som vi sett hade deras föregångare begränsat sig till striden mot överskeppning. Det stora problemet var fortfarande att förklara flottans relevans och trovärdighet i debatten med armén vartill kom det nya flygvapnet.

Andra världskriget

Under andra världskriget spelade flottan en utomordentligt viktig roll. Detta framgår med all önskvärd tydlighet av försvarsminister Sköld som i mars 1945 sade: "Om armén och flyget tror man att de bidragit till att Sverige hållit sig utanför kriget. Om flottan vet man att vi icke kunna föra den neutralitetspolitik vi gjort utan bistånd av vår flotta."⁹⁶ Flottans betydelse ligger främst på fyra plan. Den var krigsavhållande genom sin styrka gentemot Tyskland. Den skyddade våra sjöförbindelser längs kusterna och, när så var möjligt, till världshaven. Till skillnad från första världskriget genomfördes nu regelrätta konvojer, vilket var av stor vikt eftersom Sverige utsattes för ett sjöfartskrig från Sovjetunionens sida. Vidare genomfördes viktiga humanitära operationer speciellt under krigets slutskede i samband med den baltiska flyktingströmmen från den sovjetiska erövraren. Slutligen genomförde den en mycket omfattande minröjning som pågick långt efter kriget.⁹⁷ Även om den dagliga verksamheten dominerades av neutralitetsvakt och sjöfartsskydd så utgjorde beredskapen att försvara landet mot invasion – i första hand tysk sådan – huvuduppgiften. I detta sammanhang spelade pansarskeppen en viktig roll som *fleet in being*.

Kalla kriget, de första trettio åren

Försvarsminister Skölds ord glömdes snart bort. Marinen, och kanske främst flottan, fick åter kämpa för sin överlevnad mot såväl armén som flygvapnet.

Marinens roll

Inledningsvis gavs marinen omfattande uppgifter avseende försvaret mot invasion. Man skulle ha huvudansvaret för försvaret av ost-, väst- och norrlandskusterna, men också kunna avdela huvuddelen av sjöstridskrafterna till sydkusten.⁹⁸ Den andra huvuduppgiften var sjöfartsskydd.⁹⁹ Den blivande marinchefen H:son-Ericson angav emellertid vid ett uppmärksammat tal 1948 att skydd av sjöförbindelserna borde vare flottans viktigaste uppgift.¹⁰⁰ Marinen hade också viktiga uppgifter gentemot eventuella allierade. Så hade chefen västkustens marindistrikt 1949 i uppgift att kunna samverka med eventuella

allierade sjöstridskrafter och förbereda basering av sådana.¹⁰¹ Vidare planlades samverkan med brittiska flottan och Norge om samverkan avseende sjöfartsskydd. Med Danmark planerades samverkan avseende mineringar.¹⁰²

I överbefälhavarens förslag till försvarets långsiktiga utveckling 1954 lades ett antal principer fast som kom att, i princip, gälla för hela det kalla kriget. Försvarsmaktens huvuduppgift skulle vara att verka krigsavhållande – dvs. avskräcka från anfall. Fram till 1960-talet skulle Försvarsmakten (Krigsmakten som man då sade) hejda en angripare tillräckligt länge för att vi skulle få militär hjälp utifrån; dvs. från Nato. Djupförsvarsprincipen kom att utgöra den övergripande doktrinen. Angriparen skulle mötas redan utanför sin kust med ubåtar, mineringar och attackflyg men huvudstriden – ”möta, hejda och slå” – skulle utkämpas i närheten av den svenska kusten med avsikt att hindra denne från att få ”fast fot på svensk mark”. Sjöfartsskyddet skulle prioriteras ner och vår försörjning skulle bygga på beredskapslagring. Inga särskilda resurser skulle skaffas för neutralitetsskydd.¹⁰³ Erfarenheterna från världskrigen var åter glömda.

ÖBs nedprioritering av sjöfartsskyddet följdes upp av beslutet 1972 att överge den fartygsburna ubåtsjaktfunktionen. Beslutet fick allvarliga konsekvenser i samband med de, med all sannolikhet, sovjetiska ubåtsinträngen på 1980-talet. Marinstrategiskt innebar beslutet att flottan enbart fick uppgiften att bestrida herravälde till sjöss. Den marina grunduppgiften att skydda sjöförbindelserna försvann. En viktig anledning till denna utveckling var arméns ledande roll i Krigs-/Försvarsmakten. Armén var helt beroende av mobilisering för att kunna agera och man hade därför inget större intresse av scenarier där mobilisering kanske inte var aktuellt. Arméns primat hade också som konsekvens att marinen hade svårt att föra fram sina synpunkter till den ansvarige ministern. Försvarsstaben var den enda kontakten med försvarsdepartementet och den var helt i händerna på armén.

H:son-Ericson beskrev detta förhållande på följande sätt:

Grundläggande principer för uppgiftsfördelning och avvägning behandlades ofta av generalstabsofficerare utan insyn av representanter för de två andra försvarsgrenarna. De senares synpunkter och krav på tillrättalägganden fick därför mycket lite rörelseutrymme.¹⁰⁴

Härtill kom att alla militära problem vid de regelbundna orienteringarna (ÖB-regeringen) framfördes av två arméutbildade generaler. Inte en enda gång tillkallades en försvarsgrenschef.¹⁰⁵

Innan ubåtskränkningarna började på allvar under 80-talet sågs det fredstida försvaret bara som en utbildningsinstitution. Beredskap sågs inte som ett mål utan som en sekundäreffekt av utbildningen.¹⁰⁶ Armén och kustartilleriet var helt beroende av mobilisering för att kunna fungera. Flottan hade efter FB 58 endast en mindre del fartyg i operativt skick. Den styrande idén, en särpräglad svensk sådan, var att försvaret antingen var i freds- eller i krigstillstånd. I det första fallet var utbildning ("produktion" på militärspråk) den absoluta prioriteringen. I det andra rådde fullt krig. I denna svart-vita doktrin fanns ingen plats för andra scenarier som neutralitet eller kris. Detta var ett problem för flottan vars komparativa fördelar: flexibilitet och relativt hög beredskap därigenom inte fick genomslag. Allteftersom beredskapen nedgick under 1960- och 70-talen, bl.a. som en konsekvens av arbetstidslagstiftningen, undergrävdes också flottans stridsmoral. Den blev en, som det hette, "8 till 5 flotta".

En lätt flotta – unga skolan i ny skepnad?

Som vi sett hade H:son-Ericson redan på 30-talet sett övergången till en lätt flotta som en möjlig lösning på flottans fartygsutveckling. Med "lätt" ska här förstås lätt i förhållande till en flotta med pansarskepp och/eller tunga kryssare som kärna. H:son-Ericson blev chef för marinen 1953, en post som han behöll till 1961. När han övertog befälet skisserade han en lätt flotta i sin dagbok. Den skulle bestå av fyra eskadrar om vardera fyra flottiljer med ett ledningsfartyg (2000 ton, snabbskjutande artilleri, torpeder och ubåtsjakt), sex kanonbåtar om 200 ton samt sex små motortorpedbåtar typ T201.¹⁰⁷

H:son-Ericson skrev 1955:

För flottans del pekar utvecklingen mot lätta, snabba och offensivdugliga enheter i stort antal samt mot ubåtar [...]. Undervattensvapen och robotar kommer att spela en alltmer framträdande roll i den marina arsenalen [...]. Sjöfartsskyddet kräver eskortfartyg.¹⁰⁸

Hur stort skulle då ett "lätt fartyg" vara? Sjöofficerarna var överens om att framtidens flotta borde ha offensivförmåga men beträffande fartygens storlek gick åsikterna isär mellan å ena sidan en kärnstyrka av jagare typ Halland (2800 ton) och å andra sidan fartyg på omkring 300 ton.¹⁰⁹

H:son-Ericson hade förstått att marinen behövde en trovärdig framtidsplan, vilket ledde till *Marinplan 60*. Denna kan sammanfattas enligt följande:

- Eldkraften hos ytstridskrafterna skulle spridas ut på ett stort antal mindre fartyg. Detta berodde delvis på hotet från kärnvapen men sågs också som en politisk nödvändighet
- Slagkraften hos ubåtarna skulle ökas och deras uppgifter breddas
- Räckvidden och skyddet hos landbaserade vapen skulle öka
- Vikten av rörlighet och uthållighet betonades.

Konceptuellt kan hans tänkande sammanfattas i tre punkter:¹¹⁰

- Med lätta fartyg och offensiv taktik bestrida fiendens kontroll över havet
- Citadell: en defensiv strategi ingående i djupförsvaret och att använda skärgårdarna för skydd
- Kombination med andra försvarsgrenar men med flottan under marint befäl. Till denna punkt hör också vikten av att skydda egna sjöförbindelser, speciellt på västkusten. Det glöms ibland bort att den lätta flottan bestående av ubåtar, torpedbåtar och (senare) robotbåtar också skulle innehålla fregatter för sjöfartsskydd.

Marinplan 60 överlämnades till regeringen 1959. Den var grundad på mycket omfattande studier i marininstaben grundade på vetenskapliga studier, opera-

tionsanalys, utländska studier etc. Planen blev ledmotivet i marinens utveckling under 60-talet.

Marinplan 60 togs ganska väl emot av statsmakterna. Man accepterade helt tanken att fartygen skulle bli mindre medan ökningen i deras antal var mer tveksam. Försvarsministern ansåg det visserligen "vara klart att man skulle följa marinplan 60 i fortsättningen, men att svårigheterna ligger i att få fram anslagen i den takt som marinplanen tänkt sig."¹¹¹ Framtiden visade att detta var en korrekt bedömning. Fartygen blev mindre men de blev inte fler. Marinplan 60 förblev därmed ett luftslott eftersom dess kvantitativa mål aldrig fullföljdes.¹¹² På det taktiska planet blev konsekvensen att invasionsförsvarsuppgiften blev det centrala och att fartygen utnyttjades allt närmare kusten.

Marinplan 60 erbjuder vissa likheter med *unga skolans* tänkande. Detta gäller framför allt tanken att utnyttja teknikens landvinningar – i detta fall torpeder och robotar – till att sprida vapnen från enstaka större fartyg till många små. Detta hade emellertid ingenting med Webers teori om arbetsfördelning att göra, som Aube och Charmes utgått ifrån.¹¹³ I stället handlade det om att sprida riskerna. Inte heller byggde marinplanens tänkande på socialistiska jämlikhetsidéer och än mindre på idén om ett hänsynslöst sjöfartskrig i socialdarwinistisk anda.¹¹⁴ Flottans roll var densamma som tidigare, dvs. att bidra till att avvärja invasionsförsök samt, ännu några år, att skydda sjövägarna.

Fleet in Being eller offensiv krigföring

Fleet in being var huvudstrategi för flottan under större delen av det kalla kriget, men principerna kom att variera. I marinchefens strategiska bedömande från 1950 anges att principen ska tillämpas för att behålla handlingsfrihet med sjöstridskrafterna att insättas mot invasionsförsök eller, om tillfälle gavs, mot fiendens huvudstridskrafter. På så sätt skulle de operativa markstridskrafterna kunna koncentreras i norr och i söder.¹¹⁵ Det var alltså en tämligen offensiv variant av *fleet in being* som avsågs. Från 1951 infördes eskadertaktiken baserad på de två kryssarna *HMS Tre Kronor* och *HMS Göta Lejon*. Kustflottan, som fortfarande var ett operativt förband, skulle kunna sättas in samlat i snabba offensiva framstötar i nära samverkan med flygstridskrafterna.¹¹⁶

Men överbefälhavarens förslag från 1954, som i princip blev verklighet i och med försvarsbeslutet 1958, innebar att *fleet in being* åter blev huvudprincipen.

I det gällande scenariot skulle anfallet mot Sverige genomföras som storanfall mot ett mobiliserat Sverige. Detta innebar att angriparen skulle vara tvungen att genomföra en förbekämpning varvid det gällde för anfallsförbanden att överleva. Samtidigt skulle emellertid ett antal uppgifter genomföras. Markstridskrafter skulle t.ex. skeppas över till Gotland, mineringar skulle utläggas, sjöfart skyddas samt raid- och mineringsföretag bekämpas.

Principen medförde krav på ett bassystem där fartygen kunde skyddas under förbekämpningen, som under 1950- och det tidiga 1960-talet antogs innefatta anfall med kärnvapen. Bastaktiken innebar att man utnyttjade de vidsträckt skärgårdsområdena där underhålls- och markförsvarsförband fanns utspridda. Fartygen spriddes här, kamouflerade och skyddade mot flyganfall och sabotage. Redan under slutet av andra världskriget hade man börjat diskutera byggnation av tunnlar för att skydda fartygen. Denna idé ledde med tiden till att Musköbasen kunde invigas 1969.

Härmed har fästningsflottan återkommit i ny skepnad. Varje tanke på herravälde till sjöss hade släppts – det var endast bestrida sjöherravälde som gällde. Det "sjöoperativa systemet" innebar, fullt utbyggt att mineringar och Gotland skulle göra Gotska sjön till ett sorts innanhav där vi skulle ha någorlunda handlingsfrihet att uppträda. Det var också här som slutstriden skulle stå. Följande citat visar tydligt på hur marinstrategin tagit intryck av landstrategin:

Vi kan genom mineringar i havet i kombination med olika försvarsmedel i övrigt bygga de barriärer vi behöver för att vinna tid och genom samma mineringar kanalisera den anfallandes rörelser till för försvaret geografiskt fördelaktiga områden. Av speciell betydelse i detta hänseende är farvattensförträngningarna i anslutning till våra farvatten: Sunden [...].¹¹⁷

Samlad eller delat

Som vi sett var flottan till sin huvuddel samlad i kustflottan. Denna var såväl ett utbildnings- som beredskapsförband samt, i krig, ett operativt förband. Tanken med en samlad kustflotta går som vi sett tillbaka till Hägg och Lybeck 1903 och erfarenheterna från kriget mellan Kina och Japan. Den nya organisationen av krigsmakten som infördes 1966 innebar att flottan i krig splittrades upp på de olika integrerade militärområdena och underställdes örlogsbasche-

ferna, som i sin tur underställdes militärområden dominerade av armén. Detta var naturligtvis helt emot sunda marinstrategiska principer. Det relativt lilla havet Östersjön blev indelat i flera operationsområden. De fåtaliga sjöstridskrafterna spreds i krig tunt runt kusten. Vi kan se parallellen med generalen von der Lankens uppfattning i slutet av 1800-talet att flottan skulle ledas av armén.

Flyg och flotta

Som framgått ansåg vissa debattörer redan under 1930-talet att flygvapnet skulle kunna överta flottans uppgift i invasionsförsvaret. Försvarsbeslutet 1958 (FB 58) innebar att flyget prioriterades på flottans bekostnad. Detta berodde delvis på en överskattning av flyghotet. Det antogs att Sovjetunionen skulle göra som Sverige, dvs. utveckla ett flygvapen med förmåga att anfälla ytstridsfartyg i Östersjön. Så skedde aldrig. Sedan var naturligtvis flygvapnets ledning mån om att framhäva sina egna fördelar samtidigt som man nedvärderade flottans.¹¹⁸ Jagarflottiljernas, och senare ytattackflottiljerna, skulle i görligaste mån samverka med attackflyget. Anfall borde synkroniseras med insats av attackflyg beväpnat med attackrobotar och raketer. Mycket arbete lades ned på att finna principer för hur synergi skulle kunna uppnås mellan ytstridsfartygen och attackflyget.

Kustnära eller fritt till sjöss

Som vi sett innebar eskadertaktiken i princip ett uppträdande fritt till sjöss. När invasionssförsvarsuppgiften blev den allt dominerande och fartygen efter FB 58 blev allt mindre blev också uppträdandet mer kustnära. Till detta bidrog också det uppmålade flyghotet. Det verkliga problemet var emellertid att flottan saknade en modern sjörobot bortsett från Hallandjagarnas Rb08, som dock inte var lämplig att utnyttja taktiskt i sjöstrid.

Med början omkring 1973 blev uppträdandet extremt kustnära. De två jagarflottiljerna var då flottans viktigaste vapensystem. Vid denna tidpunkt bestod de av vardera tre jagare (en Halland och två Östergötland) samt fem till sex torpedbåtar (Plejad senare Spica). I allmänhet fanns Halland i mitten omgiven av två grupper vardera bestående av en Östergötland och två till tre

torpedbåtar. Totalt bildade en flottilj en flexibel linje om cirka 10 km. De trådstyrda torpederna var dess huvudvapen. Eftersom det tog tid innan dessa kom fram till fienden och kraftsamling var mycket önskvärt så sökte flottiljchefen att hålla alla deltagande fartyg på samma avstånd till fienden ('stridslinje'). Därför sökte han utgångsgruppera sin flottilj inne i den skyddande skärgården på så sätt han snabbt skulle formera stridslinje efter utlöpanget, dvs. frontalt i förhållande till fienden. Det var därför viktigt att kunna genomföra snabba och dolda sidoflyttningar i skärgården.¹¹⁹

Flottiljen borde alltså förbereda sitt anfall inne i skärgården där den kunde känna sig skyddad mot flyganfall och fiendens sjörobotar. Där byggde man upp sin underrättelsebild och avvaktade det lämpliga tillfället för attacken. Innan man anföll borde Halland skjuta sina RBS 08, vilket tog ganska lång tid.¹²⁰ När flottiljen löpte ut avsköts remsraketer för att lura fiendens radar. När rum sjö hade nåtts formerades stridslinje. På omkring 18 km från fienden öppnades eld med medelsvårt artilleri från de tre jagarna. Härfter bestämdes rörelsemönstret i stor utsträckning av de tekniska egenskaperna hos Hallands artilleri. Dessa fartyg hade fyra automatiska 12 cm kanoner i dubbeltorn med en eldhastighet om 48 skott per minut och eldrör. För varje kanon fanns två magasin med vardera 26 skott.¹²¹ När det var dags att byta magasin girade flottiljen och öppnade därefter elden med båda tornen (bredsidor) samtidigt som man sköt torped. Avståndet skulle då vara cirka 12 km. Torpedbåtarna sköt sina torpeder i princip samtidigt och girade därefter efter jagarna. När Hallands förliga torn var tomt girade man från fienden och öppnade eld igen med aktra tornet, som då bytt magasin, samtidigt som torpederna styrdes mot fienden. Denna komplicerade taktik, som dessutom genomfördes kustnära, övades mycket flitigt med i allmänhet gott resultat.

Marin diplomati

Under det kalla kriget gjorde kustflottan viktiga insatser inom ramen för vad som idag kallas marin diplomati, främst genom örlogsbesök i såväl öst som väst. Hit bör också räknas långresorna med, under huvuddelen av perioden, *HMS Älvsnabben*. Det förefaller emellertid som om örlogsbesöken i första hand ansågs som personalvård. Långresorna däremot planerades i samråd med Utrikesdepartementet och hade till uppgift att ge blivande sjöofficerare "sjöben".

HMS Älvsnabben. Foto Lennart Bergquist. Kockumssamlingen, Marinmuseum.

Strategisk diskussion saknades

Som vi sett hade flottan svårt att få gehör bl.a. för att den ansågs sårbar gentemot flyget. Men dess problem var egentligen inte hotbilden utan ett strategiskt problem. Det fanns ingen förståelse för marin strategi. Allt svenskt strategiskt tänkande kretsade kring djupförsvaret. Denna doktrin blev en stel dogm där armén och flygvapnet spelade huvudrollerna. Den förra av tradition och genom värnplikten – var skulle de värnpliktiga tjänstgöra om det inte fanns en stor armé? Den senare tack vare stödet från den mäktiga flygindustrin och tack vare en mycket skicklig marknadsföring.

I grunden var problemet att det inte fördes någon strategisk diskussion. I stället för strategiska bedömningar prioriterade staberna tekniska planeringsfrågor. Kostnadseffektivitet blev det viktigaste kriteriet. För att utnyttja detta begrepp som grund för planering krävdes välbeskrivna krigsförlopp, vilket i sin tur ledde till en stel strategisk syn. Det ekonomiska planeringssystemet, ett skadligt arv från USA och försvarsminister Robert McNamara, blev det nav kring vilket allt kretsade. Det var snarare befintligt materiel och dess ersättning som bestämde den marina doktrinen än tvärtom.¹²²

Avsaknaden av strategisk debatt är tydlig när man bläddrar genom *Tidskrift i Sjöväsendet*. De flesta artiklarna behandlar tekniska frågor, organisation eller planering. När någon tog upp strategiska problem så handlade det om globala problem som USA:s marinstrategi eller den sovjetiska flottans upprustning på de stora haven. Här fanns naturligtvis ett reellt problem för en liten kustmarin. Den internationella debatten behandlade situationen på oceanerna och Nordsjön. Mycket få skrev om den sovjetiska flottans uppgifter i Östersjön eller andra randhav. Man var långt från dagens amerikanska doktriner som prioriterar insats mot land och därmed relativt kustnära uppträdande. Det fanns alltså inte så mycket internationellt inflytande som kunde ha givit idéer och tjänat som inspiration.

En studiegrupp vid Militärhögskolan (MHS) gjorde exempelvis en studie 1973 om den marina närvarons strategi. Inspirationen kom från James Cables bok *Gunboat Diplomacy*. Gruppen gjorde en noggrann studie och drog många slutsatser. Inte en enda rörde dock den svenska flottan. Marin närvaro sågs t.ex. endast som något som angick stormakterna.¹²³ Man noterar att MHS (idag Försvarshögskolan) är försvarsgrensgemensam sedan 1961. Detta faktum innebar,

särskilt vid denna tid, att undervisningen dominerades av armén, vilket sannolikt ger en förklaring till den utomordentligt dåliga situationen för den strategiska debatten i marinen.

Vändningen

Under 1970-talet ökade det nordiska områdets strategiska betydelse kontinuerligt. En viktig anledning härtill var den tekniska utvecklingen och inte minst kryssningsrobotarna. Dessa kunde skjutas från amerikanska örlogsfartyg i Norska havet och hade förmåga att passera svenskt luftrum på väg till målen i Sovjetunionen. Den sovjetiska marina upprustningen var en annan viktig faktor. Hotet från ett överraskande anfall ökade gradvis. De, sannolikt sovjetiska, ubåtskränkningarna av det svenska territorialhavet föreföll utgöra ett bevis för denna hotuppfattning.¹²⁴ Försvarsbeslutet 1982 (FB 82) gav följdriktigt prioritet åt hotet från ett överraskande angrepp.¹²⁵ Marinen, som inte var så beroende av mobilisering som armén, fick en viktigare roll. Dessa faktorer ledde omkring 1980 till flera avgörande förändringar. Beredskap blev en mycket viktigare fråga. Marinen övergav systemet med att lägga fartyg i "malpåse".¹²⁶ Tilltron till RBS 15 var en annan viktig faktor. Utvecklingen av systemet gick snabbt och det blev operativt på Norrköping-klassen, som därmed bytte namn från torped- till robotbåt, redan omkring 1985.

Från "fredsflotta" till "beredskapsflotta"

Nittonhundraåttioalets ubåtskränningar fick stora konsekvenser. U-137, kallad "Whisky on the rocks", som gick på grund inom militärt område nära Karlskrona, var den mest kända. Härigenom blev ubåtsjakt flottans prioriterade uppgift. Från 1982 fram till början av 90-talet förde den ett regelrätt krig mot dessa ubåtar. Detta fick till konsekvens att "fredsflottan" försvann och "åtta-till-fem"-livet tog slut. I stället föddes en beredskapsflotta. Först långsamt, därefter i allt snabbare takt, skaffade flottan anpassade vapensystem, utvecklade en effektiv taktik och fick det sjöoperativa systemet att fungera. Efter som inga andra mariner hade sådana förhållanden att bemästra hade det varit nödvändigt att utveckla såväl den taktik som den materiel man hade behov av.

Mot slutet av 1980-talet hade Sverige en välutbildad ubåtsjaktstyrka som hade anpassats till de mycket svåra hydrografiska förhållandena i Östersjön och i skärgårdarna med sina grunda farvatten. Förbättringen av anda och moral kan knappast underskattas.

Teknisk utveckling – nya hot och möjligheter

1978 blev viceamiral Per Rudberg utnämnd till chef för marinen. Eftersom han kom att leda marinen under dessa händelserika år så kan det vara av intresse att studera hans årliga anföranden till Kungl. Örlogsmannasällskapet.

I sitt första anförande 1979 sade han bl.a.¹²⁷:

Vi måste kunna utveckla ett djupförsvar, som svarar mot en angriparens nya möjligheter[...]. En sjöinvasion drabbar oss naturligen på vår smalsida – i ost/västlig riktning. Djupet måste i all möjlig utsträckning tas utanför och på vår kust. Vi måste söka sådana lösningar som möjliggör att den på fartyg och flygplan samlade angriparen decimeras innan han kommit iland och kan utveckla sin slagkraft och rörlighet.

Så långt innehöll talet inga nyheter. Längre fram konstaterade han att nya transportmedel, framför allt snabba Ro-Ro fartyg gav en angripare möjlighet att lossa vid förstörda kajer eller i skyddet av skärgården. ”Min uppfattning är [...] att skärgårdar och djupa havsvikar med goda kommunikationer inåt land, kommer att bli intressantare för en angripare, kanske långt mer än öppna sandstränder av Normandie-typ.” Man noterar att detta krävde ett mer flexibelt försvar och i synnerhet en förmåga att slåss i skärgårdsterräng. Detta var uppenbarligen en för marinen bra utveckling.

De nya hoten krävde en förnyelse av taktiken. Helikoptrar och flyg borde kunna lämna underrättelser till robotbåtarna för att dessa skulle kunna undvika att öppna sina radaranläggningar och därigenom undgå upptäckt.

Och de långräckviddiga vapnen – i första hand robotar – gör det möjligt för förbanden att helt utnyttja denna information. Utnyttja den för att från spridda och rörliga grupperingar kunna åstadkomma en koncentrerad verkan i målet på stora avstånd [...]. Den svages förbannelse – duellsituationen på motståndarens villkor – ersätts av förmågan att i ett känsligt skede rikta ett hot mot en angripare som han inte kan negligera.¹²⁸

I sitt anförande 1980 lade han tonvikten på de nya strategiska förhållandena.¹²⁹

För huvuddelen av svenskar är vår omvärldsbild ett Sverige som skiljer de två maktgrupperna Nato och WP åt. Men den genomgripande marina utbyggnaden och kraftutveckling, som ägt rum omkring Europas nordflank har helt ändrat på detta förhållande. Den sovjetiska marina upprustningen står för denna förändring i våra nära omvärld, både i Östersjön och Norska Havet (Nordatlanten). Sverige och Skandinaviska halvön ligger nu mitt inne i ett område, där blockens och supermakternas intressen skär sig i tidigare oanad grad och där gränserna är i dubbel mening 'flytande' och därför starkt föränderliga.

Han återkom också till de nya teknikerna för landstigning. Nu fanns specialfartyg för landstigning på en öppen kust liksom svävare och stora Ro-Ro fartyg för taktisk lastning och mycket snabb lossning över egna ramper även vid raserade kajer. "Möjligheterna till överraskande anfall direkt ur angriparens fredsgruppering har härigenom drastiskt ökat."

FB 82 konfirmerade anskaffningen av de två korvetterna *HMS Stockholm* och *HMS Malmö*. Dessa hade från början planerats som robotbåtar men en aning större än Norrköping-klassen. På grund av de nya kraven på ubåtsjaktförmåga så konstruerades de i stället som mångsidiga korvetter med stark ytattackförmåga kombinerat med släphydrofon och ubåtsjaktvapen. Med sina 310 ton innebar de en brytning av en tjuugoårig trend mot allt mindre övervattensfartyg. För första gången sedan jagarepoken fick flottan fartyg som kunde vara till sjöss i flera dagar.¹³⁰ Detta fick de också visa prov på under operation *Atalanta* 2009. De två jagarflottiljerna ersattes nu av "ytattackflottiljer". Dessa bestod vardera av sex robotbåtar typ Norrköping och fyra patrullbåtar typ Hugin. Härtill kom de två typ Stockholm i den ena flottiljen.

Med sina nya långräckviddiga system – RBS 15 och de trådstyrda torpederna typ 613 på Norrköping och Stockholm samt RBS 12 (norska Penguin) på Hugin-klassen – kunde en flottilj täcka en stor del av Östersjön.¹³¹ Man utnyttjade fortfarande skärgårdarna som skydd. Tack vare effektivt luftvärn och en taktik byggd på elektronisk tystnad kunde man från och med nu utgöra ett hot också på "andra sidan", dvs. ända till den sovjetiska kusten.

Till denna utveckling bidrog en omvärdering av flyghotet. Som redan har diskuterats hade man tidigare genomfört omfattande studier avseende det

framtida luftthotet. Nu kunde man konstatera att det sovjetiska marinflyget inte utvecklats i enlighet med dessa äldre framtidsstudier.

Det då bedömda framtida luftthotet visar sig idag vara överdrivet, kanske uppmålat 10 år för tidigt. Tunga flygplan med stora robotar är avsedda för mål på Atlanten, och i närområdet har övriga flygplan begränsade möjligheter mot små och snabba mål, särskilt under mörker. Idag utgör sjörobotar från ytattack det allvarligaste hotet. Men här kan ytattacken uppträda på lika villkor, eftersom dess möjligheter att verka fritt till sjöss har ökat.¹³²

Den tidigare bedömningen av flyghotet var ett typiskt fall av ”spegelbildstänkande”, där man hade utnyttjat en svensk logik för utvärdering av Sovjetunionen. Vidare hade de nya fartygen ett mycket starkt luftförsvar.

Den marina strategins återkomst

Flottan hade således äntligen fått en kapacitet som tillät strategiskt manövrerande. Men härför krävdes också strategiskt tänkande. Den teoretiska underbyggnaden hade emellertid fallit i glömska medan ytattacken reorganiserades. ”Vi hade alltså bra fartyg med förnämliga vapensystem men oklarhet rådde rörande sjöoperativa grundläggande uppgifter och begrepp.”¹³³ I början av 1980-talet kan man spåra en begynnande diskussion omkring de fundamentala marina problemen. Ett av de första försöken var en artikel av dåvarande kommandörkaptenen Hägg som föreslog att handlingsregler för uppgifter i fred och neutralitet skulle utarbetas.¹³⁴ Man får inte glömma bort att den strikta uppdelningen mellan utbildningsuppgifterna och krigsuppgifterna hade lett till att uppträdandet vid kris hade negligerats. Men nu hade såväl ubåtskränkningarna som polska krisen 1980-81 lett till en bättre förståelse för flottan som politiskt instrument.

Dåvarande kommandören Tornbergs inträdesanförande i Kungl. Krigsvetenskapsakademien 1984 är särskilt intressant.¹³⁵ Han stödde sig härvid på Gorskovs definition av sjömakt:

sjömakten utgör [...] en integrerad del av de politiska medlen för att nå det övergripande målet. I anglo-saxiskt tänkande brukar man inte betrakta sjömaktsbegreppet så totalt som Gorskjov utan mer inriktat på den sjömilitära förmågan att tillse att haven kan utnyttjas för de egna syftena och försvåra motståndarens utnyttjande. För vår egen del talar vi numera bara om sjömaktt när supermakterna behandlas. Det egna behovet av en sjömaktt inom ramen för vårt totalförsvär och i övrigt inom säkerhetspolitiken har suddats ut.¹³⁶

Corbett hade understrukt att målet med den marina krigföringen alltid måste vara, direkt eller indirekt, att säkra herraväldet till sjöss eller att hindra fienden från att erhålla detta herravälde. Men Tornberg konstaterade att "I Sverige hade vi blivit fångade i ett stereotypt studerande och planläggande av försvar mot en kustinvasion och vi har tappat de väsentliga övergripande faktorerna i sjökriget."¹³⁷

Häruöver efterlyste Tornberg fri och bred intellektuell debatt som prövar, vidareutvecklar och tillämpar det strategiska tänkandet särskilt på det marina området. Fler sjöofficerare måste arbeta med sjöoperativa frågor och fler borde skickas på utbildning utomlands.¹³⁸ Själv ansåg han att svensk sjökrigsföring måste bygga på ett aktivt uppträdande där vi tog initiativet till sjökrigsföretag och där lokal och temporär överlägsenhet uppnåddes genom överraskning i förening med snabbt uppträdande. Genom ett sådant aktivt uppträdande tvingades fienden till omfattande defensiva åtgärder, som försvårade för honom att sätta ingång mot oss riktade offensiva företag, vid vilka han var överlägsen. Det svenska försvaret skulle vinna tid.¹³⁹ Denna artikel innebar en viktig brytning. Det var första gången på länge som en officer, blivande amiral, förde en sådan diskussion och därvid stödde sig på de stora marina tänkarna. Under lång tid hade ingen vågat säga att svenska sjökrigsföretag skulle kunna ha ett strategiskt mål. Varifrån kom då dessa idéer och varför framfördes de vid denna tid?

I en intervju med författaren förklarade Tornberg att det hade funnits flera orsaker. För det första låg brytningen med en i första hand teknokratisk tanke-skola i tiden – *the great revival* i USA under amiral Stansfield Turners tid som chef för US Naval War College. Tornberg hade följt den högre stabskursen vid denna skola, där han hade gjort bekantskap med den där rådande tankeskolan som inte längre existerade i den svenska utbildningen. En annan viktig orsak var ubåtskrisen. Det var nödvändigt att förankra de taktiska åtgärder som

marinen vidtagit och i en operativ ram. Men det var just denna ram som inte fanns. Ingen utanför marinen förstod det operativa tänkandet vare sig hos fienden eller bland de svenska sjöofficerarna. Den tredje faktorn var nödvändigheten att finna en strategisk bas för den nya taktik som de långräckviddiga vapnen som RBS 15 krävde.¹⁴⁰

Kanske inspirerad av Tornbergs artikel skrev kommandören Hägg en annan artikel med titeln "Marin strategi – ett återbesök". Där konstaterade han att den marina strategin inte hade diskuterats på lång tid. Vid ett besök i biblioteket vid den svenska militärhögskolan hittade han böcker av Corbett, Roskill och Cable som under decennier inte hade lånats ut. Därefter gjorde han en översikt och resumerade bl.a. Bacon, Castex, Corbett, Mahan, Brodie och Grenfell.¹⁴¹

Sammanfattningsvis hade man till slut fått en större förståelse för vikten av marina styrkor såväl i fred som vid krishantering. Detta uttrycktes av chefen för marinen i sitt anförande 1988:

Marinens framtida struktur och verksamhet måste vara sådan, att den kan möta nya krav redan i fred. Marina stridskrafter får en alltmer framträdande roll – i första försvarslinjen – som inte bara är knuten till ubåtsskydd. De skall genom att regelbundet uppträda till sjöss verka respektingivande och avhållande mot olika former av kränkningar eller andra handlingar riktade mot oss.¹⁴²

Utvecklingen under 1980-talet kan sammanfattas genom följande ord i *Tidskrift i sjöväsendet*:

Genom ytattackflottiljen är en del av den lätta flottan enligt Marinplan 60 förverkligad. Den allra största fördelen är att nu kan denna styrka utnyttjas över hela havsområdet. Man kan ge sig på fienden där och närhelst han har en svaghet. Hela frågan om effekt kontra sårbarhet har fått rimliga proportioner. Ytattacken har god effekt och sårbarheten mot robot- och flyghot är rimlig. Den kan anfälla och försvara sig. [...] Vi har kommit bort från att ensidig betrakta överskeppningen som huvudmålet. Kan fiendens koncentreringstransporter försvaras eller omöjliggöras genom att bestrida hans HTS, herravälde till sjöss, blir det ingen överskeppning.¹⁴³

Den sista meningen är nästan identisk med motsvarande del av Hägg och Lybecks artikel från 1903.

Vi är på sätt och vis tillbaka till den optimism som präglade de första åren av 1900-talet. Kan man anse att detta innebär mahanismens återkomst? Nej, knappast även om Tornberg vid USNWC säkert blivit influerad av denna. Det var ju inte avgörande slag som söktes utan en övergång från ren "bestrida" till ett försök att skapa lokal havskontroll. En intressant iakttagelse är att två av de stora förnyarna av flottans tänkande, Flach och Tornberg, båda gått vid USNWC och med nära hundra års mellanrum. H:son Ericson och Rudberg hade däremot gått den franska sjökrigshögskolan. Härmed vidimeras uppfattningen att studier vid utländska försvarshögskolor är viktiga för att hindra att det strategiska tänkandet präglas av navelskåderi.

Armén går till motattack

Alla uppskattade emellertid inte den nya framåtandan i flottan. Den ansågs utgöra en fara för den strikt försvarsgrensgemensamma doktrinen, där landstriden utgjorde grundstenen. Den f.d. generalmajoren Claës Skoglund, länge en aktiv profil i den svenska försvarsdebatten, gjorde en hård attack mot Tornbergs tänkande. Den följande debatten är intressant och det är därför nödvändigt att ge några exempel.

Offensivanda och stridslust är nödvändiga element hos alla delar av försvarsmakten med dess skilda vapensystem och krigsförband. Men det måste också vara realism i verksamheten. När unga kämpar tror sig tillbaka till gamla tider och börjar tala om sjömakt och herravälde till sjöss, låt vara i begränsade former, gentemot supermakten finns anledning varna – för Flottans egen skull och för Flottans egen framtid.¹⁴⁴

Tornbergs svar hade titeln "Det är dags att begrunda och modernt utveckla de strategiska och taktiska sanningarna." Han skrev att "Skoglund förstår inte den djupare skillnaden mellan krigföring till lands och till sjöss [...]. Nej, sjökriget handlar egentligen bara om en enda sak nämligen havet som transportväg."¹⁴⁵ I sitt svar attackerade Skoglund själva tanken på en marin strategi. "Men uppfattningen eller tendensen inom vissa sjöofficerskretsar att se Marinen (läs:Flottan) som ett snart sagt självvägande system utan större samband med försvarsmakten i övrigt är *inte* okontroversiell. Den är tvärtom i högsta grad omstridd."¹⁴⁶ Vi känner igen tankegångarna från general Bildt på 1800-talet.

Efter kalla kriget

Det är en ödets ironi att det internationella systemet förändras i grunden genom murens fall samtidigt som marinen äntligen fått anpassad materiel och hade återfunnit det marina tänkandet. Nu gällde det att hitta nya strategier. Men kampen mot anhängarna av en kustnära doktrin var långt från vunen. Denna pågick för övrigt mycket lång tid. I en artikel från 1995 om försvaret år 2000 kunde man läsa att ytstridsfartygen borde "vara små, lätta och lätttröliga med förmåga att operera uthålligt skyddat av skärgårdar."¹⁴⁷

I och med försvarsbeslutet 2004 försvann i princip uppgiften att försvara landet mot invasion. Redan i mitten av 1990-talet hade flottan ägnat allt större kraft åt att skapa interoperabilitet med Nato. Allt större intresse ägnades åt internationella, fredsfrämjande uppgifter. Dessa blev också verklighet i och med insatserna i Libanon och Somalia (operation Atalanta) samt uthyrningen av en ubåt med besättning till den amerikanska flottan. Försvarsbeslutet 2009 innebär att regeringen uppmärksammade sjövägarnas betydelse. Nu ansågs flottans fartyg vara för små. Samtidigt prioriterades Östersjön före fredsfrämjande uppgifter långt bort vilket kunde ses som naturligt med tanke på sjövägarnas vikt i detta innanhav. Maritim säkerhet i vid mening är nu i fokus för intresset, vilket kräver samverkan med de civila myndigheter som verkar till sjöss.

Ett viktigt problem här är att marinen under slutet av 1900-talet allt mer integrerades i Försvarsmakten samtidigt som man släppte sina rötter i sjöfartssverige. Allt medan det breda säkerhetsbegreppet i och med det kalla krigets slut har blivit viktigare har marinens uppgifter paradoxalt nog snävats in. Uppgifter som stöd åt fiske, isbrytning och sjömätning har övergått till civila myndigheter. Marinchefen är inte längre chef över marinen och kan därigenom inte direkt samverka med de civila sjöfartsmyndigheterna.

Ett av de stora framtidsproblemen är därför hur marinen ska kunna vara en del av såväl en integrerad försvarsmakt, som av sjöfartssverige. Vi har således idag ett marint strategiskt tänkande. Detta vittnar inte minst de artiklar som publiceras i *Tidskrift i Sjöväsendet* om. Omvandlingen av den gamla Militärhögskolan till en riktig försvarshögskola spelar härvid en viktig roll.

Slutsats och avslutande tankar

Den svenska marinstrategiska kulturen har kretsat kring ett relativt litet antal specifika frågeställningar. Övergripande är sökandet efter en trovärdig marin strategi som tar tillvara en flottans möjligheter. Här har flottans män och kvinnor stött på starkt motstånd från de andra försvarsgrenarna. Dessa har snarast strävat efter att begränsa flottans uppgifter till *fleet in being* kustnära inom ramen för en defensiv invasionsförsvarsoperation. Mot detta har stått flottans, eller snarare sjöofficerarnas, förståelse för behovet av att kunna bestrida angriparens herravälde till sjöss och därigenom hindra eller åtminstone senarelägga ett invasionsförsök. Härtill kommer försvaret av de vitala sjövägarna. Trots att två världskrig har visat på hur viktigt detta är så är det först med 2009 års försvarsproposition som denna fråga får genomslag i fredstid. Andra så att säga ständiga faktorer är skärgårdarnas möjlighet att ge skydd och behovet av en samlad kustflotta under professionell ledning. Slutligen har flottan genomfört viktig verksamhet inom ramen för det vi idag kallar marin diplomati men denna verksamhet har dock knappast fått den uppmärksamhet den förtjänar.

En informerad och på teori grundad debatt har förekommit under en stor del av den studerade tiden. Det stora undantaget är det kalla krigets tid. När försvarsplanering – kampen om pengarna – blev den stora frågan, ansågs det farligt att debattera. Varje opposition mot gällande policy ansågs kunna spela "fienden" – kustartilleriet och de andra försvarsgrenarna – i händerna.¹⁴⁸ En svensk maritim strategi – en strategi som integrerar civila maritima och marina aspekter – har knappast funnits, men är nu kanske i vardande. Den traditionella strategiska kulturen är dock knappast relevant idag. Det finns inget behov av *fleet in being* i syfte att kunna rusa ut från skärgårdens skydd. Att bestrida fiendens havskontroll är inte aktuellt, men kan naturligtvis åter bli en viktig uppgift. Marin diplomati, sjöfartsskydd och maktprojektion är de idag viktigaste sjömilitära uppgifterna och dessa kommer i första hand att genomföras inom ramen för koalitioner av olika slag.

Men det klassiska tänkandet har givit oss ett språk, en struktur och en grammatik som kan användas för att utveckla en maritim strategi. Detta är naturligtvis inget nytt. Clausewitz skrev: "Teorins uppgift är att sortera upp och belysa problemen, så att inte var och en behöver bena ut och själv arbeta sig igenom alla frågor."¹⁴⁹ Tack vare teorin vet de flesta sjöofficerare vad havskontroll, närva-

ro, försvar av sjövägar etc. innebär. Vi har de grunder som behövs för att utveckla en ny och relevant strategisk kultur – det är ”bara” en fråga om att göra det.

Vilken roll bör den lilla svenska marinen kunna spela i den globaliserade världen? Vi skönjer knappast ännu den framtida världsordningen – vi vet bara att den kommer att bli, sannolikt drastiskt, annorlunda. En rimlig gissning är emellertid att flödena till sjöss, liksom i luften, rymden och cyberrymden, kommer att vara av fortsatt vital betydelse. Trafiken på Östersjön kommer att fortsätta att vara av mycket stor omfattning samtidigt som dess miljö är mycket känslig. Kanske blir Östersjön också ett gränsområde mellan ett nygammalt Ryssland och väst. Härtill kommer de strategiska konsekvenserna av klimatförändringarna i Arktis. Medan västvärlden drar ned på försvarskostnaderna rustar de nya stormakterna, särskilt Kina och Indien. Konsekvenserna av ett eventuellt krig i Asien är svåra att förutse men de kommer att beröra våra vitala sjövägar. Här har de europeiska marinerna kanske en framtida viktig uppgift – hur den lilla svenska flottan ska kunna bidra är emellertid knappast självklart.

En svensk maritim strategi behöver nu utvecklas: ”vetenskapen och konsten att manövrera de maritima krafterna så att dessa bidrar till framgång med den fullständiga strategin, som har till uppgift att uppfylla den allmänna politikens mål.” Det är främst marinen och kustbevakningen som utgör dessa krafter. De behöver kunna etablera kontinuerlig närvaro i det nordisk-baltiska området. De skall, tillsammans med andra, kunna garantera havets utnyttjande i alla lägen. En viktig förmåga är härvidlag att, i samarbete med Nato och EU och i enlighet med solidaritetsförklaringen, kunna stödja de baltiska staterna i fall av rysk aggression.

Vidare bör de maritima resurserna kunna bidra till skyddet av de globala sjövägar som Sverige är så beroende av. Härtill kommer deltagande i fredsfrämjande och humanitär verksamhet. Marinen måste också kunna spela en aktiv roll i utvecklingen av det europeiska försvaret, vilket är en vital del av ett starkt Europa. Och ett starkt Europa är nödvändigt för ett litet land som Sverige.

Sammanfattningsvis finns det behov av att utveckla en modern maritim strategisk kultur. Denna måste kunna utnyttja alla ”krafter”, militära såväl som civila, nationella som europeiska. För att detta ska vara möjligt måste den överdrivna försvarsintegrationen övervinnas så att marinen både kan vara en del av den maritima världen och en del av det integrerade försvaret. Vi behöver således mer maritimt strategiskt tänkande.

Summary

In the middle of the nineteenth century, the Royal Swedish Navy was in a very bad state. At the turn of the century, however, the navy was able to acquire modern ships. At the same time, naval officers laid the foundation for a Swedish naval strategic culture that, basically, prevailed until the end of the Cold War. The main aspects of this culture were (i) strategic defense against invasion from the sea, with a mix of offensive and defensive tactics that varied over time; (ii) *fleet in being* using the archipelagos as protection; (iii) the main target was to be the enemy's transport ships, not his main naval force; (iv) strategic cooperation with the army and air force, with especially the army seeing the navy as a subordinate force; and (v) a vocation to defend sea lines of communication that was not accepted by the commander in chief or by the politicians, except during the two world wars.

The thinkers of the Swedish navy have been influenced from abroad, mainly by Colomb, Corbett, Castex, and, to some extent, Mahan. Influential naval officers have studied at the US Naval War College or its French counterpart. Today, this culture does not exist. The navy has to develop a new culture where naval diplomacy, protection of sea lines of communication, power projection, and cooperation with international and national actors are of prime importance. However, the classic strategic language—presence, sea control, etc.—still basically exists and should be used in the development of a new maritime strategy. In this context, the extreme jointness of the Swedish Armed Forces is a problem. It is now necessary for the navy, while still being part of the joint force, to reunite with the maritime world.

Noter

- ¹Jämför Colson, Bruno, "La culture stratégique française", *Stratégie* No 53. Fondation pour les Etudes de Défense Nationale. 1992, s. 28
- ²Castex citerad i Depeyre, Michel, *Entre Vent et eau. Un siècle d'hésitations tactiques et stratégiques 1790-1890*. Paris 2003, s. 136.
- ³Poirier, Lucien, *Stratégie théorique II*. Paris, 1987, s. 105.
- ⁴Vilket är en anpassning av Poiriers definition av den allmänna militära strategin: Poirier, *Stratégie théorique II*, s. 117.
- ⁵Corbett, Sir Julian S, *Some Principles of Maritime Strategy*. London 1972 [1911], s. 13.
- ⁶Jag har försökt skilja på försvarsgrenen marinen och dess sjögående del flottan. Kustartilleriet, som hade en helt annorlunda strategisk kultur än flottan, diskuteras inte. Med "marin(t)" avses därför i första hand tänkande, agerande etc. som har med flottan att göra.
- ⁷Detta är det hemska uttryck som används i officiell svenska för myndigheter som har uppgifter knutna till havet.
- ⁸Natt och Dag, S, "Årsberättelse i Reglementen, Förvaltning samt Helso- och Sjukvård för år 1896", *Tidskrift i sjöväsendet*, 1897, s. 343.
- ⁹C.A. Hjulhammar, "Om utvecklingen af vår flottas hufvudmateriel under konung Oscar II", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1908, s. 402.
- ¹⁰Wrangel, H, "Återblick på svenska flottans öden under nittonde århundradet", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1901, s. 60.
- ¹¹Osignerat, "Sjö- och landkrig", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1896, s. 217 ff.
- ¹²Idag används begreppet kontroll av maritima områden.
- ¹³Osignerat, "Det ljusnar", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1897, s. 110 ff.
- ¹⁴Osignerat, "Det ljusnar", s. 110 ff.
- ¹⁵Lindsjö, Ronny, *Marinhistoria*. Stockholm, 1993, s. 148 ff.
- ¹⁶Osignerat, "Iakttagelser från flottans eskaderöfningar 1895", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1895, s. 351.
- ¹⁷C.A. Hjulhammar, "Ytterligare om Carlskrona station och flottans användning", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1905, s. 477 ff.
- ¹⁸Ropp, Theodore, *The Development of a Modern Navy. French Naval Policy 1871-1904*. Annapolis, 1987, s. 28-29.
- ¹⁹Coutau-Bégarie, Hervé, *Traité de stratégie*, Paris, 1999, s. 532.
- ²⁰Baekström, Anton, *Lärobok i sjökrigskonst för användande vid Kongl. Sjökrigsskolan*, Stockholm, 1887.
- ²¹Baekström, *Lärobok i sjökrigskonst*. Plansch 7.
- ²²Torpedbåtar kallades fram till 1895 "minbåtar". De minor Baekström skriver om är i huvudsak släp-/stångminor d.v.s. direkta föregångare till torpeden.
- ²³Baekström, *Lärobok i sjökrigskonst*, s. VII och 104.
- ²⁴Depeyre, *Entre Vent et eau*, s. 385, 530. Baekström, *Lärobok i sjökrigskonst*, s. VII.
- ²⁵Depeyre, *Entre Vent et eau*, s. 528, 529.
- ²⁶Baekström, *Lärobok i sjökrigskonst*, s. vii.
- ²⁷Baekström, *Lärobok i sjökrigskonst*, s. vii.
- ²⁸K.P, "Förbättringar inom torpedväsendet och derigenom ökad värde af torpedvapnet för vårt försvar", *Tidskrift i sjöväsendet*, 1897, s. 98 ff.

- ²⁹Baeckström, *Lärobok i sjökrigskonst*, s. VII.
- ³⁰Osignerat, "Iakttagelser från flottans eskaderöfningar", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1895, s. 363.
- ³¹Det brittiska uttrycket används idag även i Sverige.
- ³²C.G. Flach i företalet till sin översättning av Colomb, P.H., *Sjökriget, Dess grundregler och dess förande historiskt behandlat*. Linköping, 1903, s. XVI.
- ³³Wrangel, H, "Anförande af föredragande i Sjökrigskonst och sjökrigshistoria", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1895, s. 35.
- ³⁴Wrangel, H, "Naval Warfare af Colomb och The influence of Sea Power af Mahan", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1895, s. 118.
- ³⁵Wrangel, H, "Det strategiska sambandet emellan flottan och armén", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1900, s. 132-135.
- ³⁶Wrangel, "Naval Warfare af Colomb och The influence of Sea Power af Mahan", s. 124.
- ³⁷Peyron, E, "Årsberättelse i sjökrigshistoria och sjökrigskonst för år 1910", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1911, s. 257-259.
- ³⁸Flach, C.G, "Stockholm eller Carlskrona? Ett riksviktigt sjöstrategiskt spörsmål", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1904, s. 71-75.
- ³⁹Lybeck, Otto och Hägg, Erik, "Strategi och fartygsbyggnad", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1903, s. 120.
- ⁴⁰Lybeck och Hägg, "Strategi och fartygsbyggnad", s. 121.
- ⁴¹Lybeck och Hägg, "Strategi och fartygsbyggnad", s. 121.
- ⁴²Lybeck och Hägg, "Strategi och fartygsbyggnad", s. 122.
- ⁴³Wrangel, H, "Anförande af föredragande i Sjökrigskonst och sjökrigshistoria. Uppläst inför Kgl Örlogsmannasällskapet den 15 Nov. 1894", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1895, s. 30 ff.
- ⁴⁴Fallenius, A, "Årsberättelse i minväsende, elektroteknik och sprängämne för år 1907", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1908, s. 208 ff.
- ⁴⁵Dahlgren P, "Fartfrågan", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1909, s. 254; och Hjulhammar, "Om utvecklingen af vår flottas hufvudmateriel under konung Oscar II", s. 408.
- ⁴⁶Osignerat, "Flottan under sistlidna året", *Tidskrift i Sjöväsendet*, 1905, s. 178.
- ⁴⁷Baeckström, *Lärobok i sjökrigskonst*, del 1, s. 68.
- ⁴⁸Wedin, Lars, "Första världskriget flottan sätts på prov", i Gustaf von Hofsten och Frank Rosenius (red), *Kustflottan. De svenska sjöstridskrafterna under 1900-talet*, Stockholm 2009, s. 33-57.
- ⁴⁹Dåvarande kaptenen Daniel Landquist utgav 1935 *Några av sjöstrategiens grunder (Marinlitteraturföreningens förlag)*. Han var då lärare i sjöstrategi vid Sjökrigshögskolan varför hans åsikter i denna bok kan anses som centrala för den dåtida marinstrategiska kulturen.
- ⁵⁰Björklund, E. och Öberg, E, *Marinpolitik och maritim krigsförberedelse. En översikt av de krigförande makternas rustningar till sjöss före världskrigets utbrott*. Stockholm 1915; Lindberg, CC. Son, *Världskriget till sjöss i europeiska farvatten, del 1 från krigsutbrottet i augusti 1914 till mitten av februari 1915*. Stockholm 1916; och Landquist, D, *Världskriget till sjöss, del 2 från februari 1915 intill maj 1916*, Stockholm 1919.
- ⁵¹Landquist, *Världskriget till sjöss del 2*, s. 140.
- ⁵²Lindberg, *Världskriget till sjöss del 1*, s. 65-69.
- ⁵³Landquist, Daniel, *Några av sjöstrategiens grunder*, Stockholm 1935.

- ⁵⁴En nyutkommen analys finns i Edling, Per, *La pensée de l'amiral Stig H:son H:son-Ericson. Une étude de la pensée navale Suédois au vingtième siècle, Mémoire de stratégie*, Paris 2011.
- ⁵⁵Kiesling Eugenia C, *Admiral Raoul Castex French Navy. Strategic Theories*. Selections translated and edited, with an introduction, Annapolis, 1994, s. XXX.
- ⁵⁶H:son-Ericson, Stig, *Knopar på logglinan*, Stockholm 1960, s. 97. Castex verk är kanske det mest omfattande strategiska verk som skrivits under 1900-talet. Det fick emellertid aldrig genomslag, sannolikt just för att det är mycket teoretiskt och delvis motsägelsefullt. Se Wedin, Lars, *Marianne och Atena. Franskt militärt tänkande från 1700-talet till idag*, Stockholm 2007, Kap 9.
- ⁵⁷Lublin, Ulf, "Mellankrigstiden – från avspänning till anspänning", i Gustaf von Hofsten och Frank Rosenius (red), *Kustflottan. De svenska sjöstridskrafterna under 1900-talet*, Stockholm, Kungl. Örlogsmannasällskapet, 2009, s. 60.
- ⁵⁸Åhlund, Bertil, *Svensk maritim säkerhetspolitik*, Karlskrona, 1992, s. 114.
- ⁵⁹Åhlund, *Svensk maritim säkerhetspolitik*, s. 120.
- ⁶⁰Vad som på planeringspråk kallas korsvis förkortning.
- ⁶¹Anders Berge, "Sakkunskap och politisk rationalitet. Den svenska flottan och pansarfartygsfrågan 1918–1939", *Forum Navale*, No 43, 1987, s. 95.
- ⁶²Berge, "Sakkunskap och politisk rationalitet", s. 97-99, 114; och Olofsson, "Försvaret till sjöss", s. 16-21. Egentligen ville man ha en slagkryssare om 10 000 ton men Londonavtalet om rustningsbegränsningar till sjöss från 1936 begränsade kryssares storlek till max 8 000 ton.
- ⁶³Berge, "Sakkunskap och politisk rationalitet", s. 130-133.
- ⁶⁴Motsvarande de finska *Väinämöinen* och *Ilmarinen*.
- ⁶⁵Berge, "Sakkunskap och politisk rationalitet", s. 130-133; Olofsson, Jan, "Försvaret till sjöss. Studier i svensk sjöförsvarspolitik under mellankrigstiden och andra världskriget", *Forum Navale*, No 40, 1984, s. 16-37.
- ⁶⁶Olofsson, "Försvaret till sjöss", s. 5.
- ⁶⁷Berge, "Sakkunskap och politisk rationalitet", s. 107.
- ⁶⁸Berge, "Sakkunskap och politisk rationalitet", s. 54.
- ⁶⁹H:son-Ericson, S, *Trupptransporter till sjöss. En studie i världskrigets belysning*, Stockholm 1934, s. 170.
- H:son-Ericson, *Trupptransporter till sjöss*, s. 170.
- ⁷⁰H:son-Ericson, *Trupptransporter till sjöss*, s. 5.
- ⁷¹Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 63
- ⁷²Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 65. Tanken på "de viktigaste sjöförbindelserna" kommer från Castex se Landquist, s. 33.
- ⁷³Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 36.
- ⁷⁴H:son-Ericson, *Trupptransporter till sjöss*, s. 161-162, 168. Observera att detta är ett allmängiltigt påstående. Huruvida H:son-Ericson ansåg att denna tanke också skulle appliceras på det svenska försvaret framgår inte.
- ⁷⁵Castex, Raoul, *Théories stratégiques*, Tome I, Paris, Economica, 1997, s. 105. H:son Ericsons formulering är nästan identisk.
- ⁷⁶Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 48, 57-58.
- ⁷⁷Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s.73.
- ⁷⁸Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s.79. Kursiverat i originalet.
- ⁷⁹Olofsson, "Försvaret till sjöss", s. 139.

- ⁸⁰H:son-Ericson, *Trupptransporter till sjöss*, s. 165, 168. Observera att detta är ett allmängiltigt påstående. Huruvida H:son-Ericson ansåg att denna tanke också skulle appliceras på det svenska försvaret framgår inte.
- ⁸¹Lublin, "Mellankrigstiden – från avspänning till anspänning s. 76.
- ⁸²Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 131.
- ⁸³Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 14.
- ⁸⁴von Kruusenstierna, H, *Likheter och olikheter mellan sjökriget på innanhaven och på oceanerna*, Stockholm 1930, s. 69.
- ⁸⁵Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 76.
- ⁸⁶Olofsson, "Försvaret till sjöss", s. 8.
- ⁸⁷H:son-Ericson, *Trupptransporter till sjöss*, s. 261-266.
- ⁸⁸Lublin, Ulf, "Mellankrigstiden – från avspänning till anspännings, s. 72.
- ⁸⁹Berge, "Sakkunskap och politisk rationalitet", s. 131.
- ⁹⁰Berge, "Sakkunskap och politisk rationalitet", s. 102.
- ⁹¹Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 151.
- ⁹²Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 181.
- ⁹³Landquist, *Några av sjöstrategiens grunder*, s. 149.
- ⁹⁴von Kruusenstierna, *Likheter och olikheter*, s. 33, 38, 74.
- ⁹⁵Castex, *Théories stratégiques*, Tome III, s. 154–157.
- ⁹⁶Försvarsminister Sköld vid Flottans Reservofficersförbunds 10-årsjubileum i mars 1945. H:son-Ericson, *Knopar på logglinan*, s. 184
- ⁹⁷Werner, Christopher, "Andra världskriget – Kustflottan och neutralitetsvakten" i Gustaf von Hofsten och Frank Rosenius (red), *Kustflottan. De svenska sjöstridskrafterna under 1900-talet*, Stockholm, Kungl. Örlogsmannasällskapet, 2009, s. 81-127.
- ⁹⁸Haglund, Magnus och Wallén, Göran R., "30 år av kallt krig" i Gustaf von Hofsten och Frank Rosenius (red), *Kustflottan. De svenska sjöstridskrafterna under 1900-talet*, Stockholm, Kungl. Örlogsmannasällskapet, 2009, s. 129.
- ⁹⁹Haglund och Wallén, "30 år av kallt krig", s. 134.
- ¹⁰⁰Haglund och Wallén, "30 år av kallt krig", s. 134.
- ¹⁰¹Haglund och Wallén, "30 år av kallt krig", s. 134.
- ¹⁰²Haglund och Wallén, "30 år av kallt krig", s. 136.
- ¹⁰³Se Haglund och Wallén, "30 år av kallt krig", s. 151.
- ¹⁰⁴H:son-Ericson, Stig, *Kuling längs kusten*, Stockholm, 1968, s. 27.
- ¹⁰⁵H:son-Ericson, *Kuling längs kusten*, s. 39.
- ¹⁰⁶Blom, Göte och Rudberg, Per, *Vår beredskap, var den god?* Karlskrona, 1996, s. 57.
- ¹⁰⁷Bojerud, Stellan, "Krigserfarenheter, ekonomi och marint nytänkande. Lätt flotta 1945–1963", *Tidskrift i Sjöväsendet* nr 2, 1984, s. 95. När författaren var ung officer i slutet på 60-talet mindes man fortfarande de små torpedbåtarna som föreslagits av H:son-Ericson. Man hade beställt en försöksbåt som kallats "Lillebrak" p.g.a. sitt lilla och ömtåliga skrov.
- ¹⁰⁸H:son-Ericson, *Kuling längs kusten*, s. 42.
- ¹⁰⁹H:son-Ericson, *Kuling längs kusten*, s. 44.
- ¹¹⁰Texten om *Marinplan 60* bygger huvudsakligen på Edling, Per, *La pensée de l'amiral Stigh H:son Ericson. Une étude de la pensée navale Suédois au vingtième siècle, Mémoire de stratégie*, Paris, 2011 (avaktar utgivning), s. 188.
- ¹¹¹H:son-Ericson, *Kuling längs kusten*, s. 123
- ¹¹²Bojerud, "Krigserfarenheter, ekonomi och marint nytänkande", s. 103, 107.

- ¹¹³Charmes, Gabriel, *La réforme de la marine*, Paris 1886, s. VIII.
- ¹¹⁴Ropp, *The Development of a Modern Navy*, s. 167; och Charmes, *La réforme de la marine*, s. 310. Försvarsminister Roine Carlssons famösa uttalande om sjöofficerarna som står och blänker på sina bryggor kan kanske ses som en kvardröjande socialistisk preferens för idén att små fartyg är mer demokratiska.
- ¹¹⁵Haglund och Wallén, "30 år av kallt krig", s. 139.
- ¹¹⁶Haglund och Wallén, "30 år av kallt krig", s. 141.
- ¹¹⁷Blom, Göte, "Säkerhets- och försvarspolitiska följder av utökad svensk territorialhav", *Tidskrift i Sjöväsendet* nr 2, 1975, s. 59
- ¹¹⁸Andersson, Lennart, *ÖB:s klubba. Flygvapnets attackeskader under det kalla kriget*, Stockholm 2010, s. 51, 153-154.
- ¹¹⁹Personliga minnen och Frisk, Göran, "Från jagarflottilj till ytattackflottilj och ubåtsjaktstyrka" *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 2, 1994, s. 83-102.
- ¹²⁰Denna robot, som hade en räckvidd på mer än 40 km, var det första operativa sjörobotsystemet utanför Warszawa-pakten.
- ¹²¹De mindre "Östergötland" hade halvautomatiskt 12 cm artilleri. De sköt därför långsammare men kunde i gengäld skjuta kontinuerligt.
- ¹²²Bojerud, "Krigserfarenheter, ekonomi och marint nytänkande", s. 103, 107.
- ¹²³Arbetsgrupp MHS. "Kanonbåtsdiplomati – den militära närvaron som strategi". *Tidskrift i sjöväsendet*, mars-april 1973, s. 102-115.
- ¹²⁴Där den grundstötta U 137 naturligtvis utgjorde ett tydligt bevis.
- ¹²⁵Cars, Hans-Christian, Zeterberg, Kent och Skoglund, Claes, *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*, Stockholm 1986, s. 54.
- ¹²⁶Blom och Rudberg, *Vår beredskap, var den god?*, s. 39.
- ¹²⁷Rudberg, Per, "Marinens problem idag och i morgon", *Tidskrift i sjöväsendet* nr 2, 1979, s. 47 ff.
- ¹²⁸Rudberg, "Marinens problem idag och i morgon", s. 47 ff.
- ¹²⁹Rudberg, Per, "Försvaret. Marinen. Samhället", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 2, 1980, s. 55-56.
- ¹³⁰Man noterar att denna tendens har fortsatt. De följande korvetterna 'Göteborg' är på 400 ton och 'Visby' på mer än 600 ton.
- ¹³¹RBS 15 mer än 70 km, RBS 12 mer än 25 km och 613 mellan 20 till 30 km.
- ¹³²Schuback, Bengt, "Antalet betydelse", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 1, 1986, s. 15.
- ¹³³Frisk, "Från jagarflottilj till ytattackflottilj och ubåtsjaktstyrka", s. 96.
- ¹³⁴Hägg, Christer, "Handlingsregler för konfliktsituationer på fritt hav", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 1, 1983, s. 41-48.
- ¹³⁵Tornberg, Claes, "Sjömakt eller vanmakt", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 3, 1985, s. 197-204.
- ¹³⁶Tornberg, "Sjömakt eller vanmakt", s. 197.
- ¹³⁷Tornberg, "Sjömakt eller vanmakt", s. 199.
- ¹³⁸Tornberg, "Sjömakt eller vanmakt", s. 201-202.
- ¹³⁹Tornberg, "Sjömakt eller vanmakt", s. 199.
- ¹⁴⁰Intervju med amiral Tornberg, chef för Militärhögskolan, 3 april 1997.
- ¹⁴¹Hägg, Christer, "Marin strategi – ett återbesök", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 4, 1985, s. 293-305.
- ¹⁴²Schuback, Bengt, "Marina stridskrafter – nödvändigt att utnyttja dem ännu bättre som säkerhetspolitiskt verktyg redan i fred", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 1, 1988, s. 15.

¹⁴³Frisk, "Från jagarflottilj till ytattackflottilj och ubåtsjaktstyrka", s. 93.

¹⁴⁴Skoglund, Claës, "Gemensam Grundsyn", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 1, 1985, s. 67-68.

¹⁴⁵Tornberg, Claës, "Det är dags att begrunda och modernt utveckla de strategiska och taktiska sanningarna", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 2, 1985, s. 162.

¹⁴⁶Skoglund, Claës, "Gemensam grundsyn – slutreplik", *Tidskrift i sjöväsendet*, nr 1, 1986, s. 89.

¹⁴⁷Andersson, Lars, "Strategisk och operativ inriktning av Försvarsmakten inför Försvarsbeslut 96", *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, nr 3, 1995, s. 36.

¹⁴⁸Egna erfarenheter.

¹⁴⁹von Clausewitz, Carl, *Om kriget*, Stockholm 1991, s. 103